

Vzdělávání jako forma sociální rehabilitace seniorů

Ing. Eva Hrudová, Ph.D.

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Ing. Eva HRUDOVÁ, Ph.D.
Osobní číslo: H118431
Studijní program: N 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Vzdělávání jako forma sociální rehabilitace seniorů

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu "Požadavky k vytvoření výzkumného projektu pro studenty oboru Sociální pedagogika (IMS 2009)".

Budou dodrženy zásady publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

Práce bude zaměřena na význam vzdělávání seniorů v rámci Univerzit třetího věku z hlediska možnosti jejich sociální rehabilitace, zvláště udržení adekvátního kontaktu a míry přizpůsobení se vnějšímu světu, zejména moderním technologiím a vývojovým trendům společnosti.

Výzkumná část bude zaměřena na hodnocení subjektivních názorů seniorů ze skupiny studentů U3V na vzdělávání seniorů a jeho přínosy.

Získané výsledky budou vyhodnoceny statisticky.

Budou formulovány závěry a navržena případná doporučení.

Rozsah diplomové práce:
Rozsah příloh:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.**
Katedra sociální pedagogiky
Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2011**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2013**

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloslav Jozl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- беру на ве́домии, же дипломová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Eva Hrudlová

Jméno, příjmení studenta

V Brně 26. února 2013

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Populace ve světě, ale i v České republice stárne. S tím je spojena celá řada socioekonomických problémů. Zvyšuje se tak riziko pauperizace a sociální marginalizace seniorů.

Vzdělávání seniorů by mělo těmto nežádoucím efektům zabránit. Další profesní vzdělávání umožní seniorům využít stávající pracovní potenciál a zůstat zcela, nebo částečně ekonomicky aktivní se všemi ekonomickými i sociálními výhodami statutu pracujícího člověka. Zájmové vzdělávání, kam patří i univerzity třetího věku, je určeno všem seniorům, kteří z nějakého důvodu ekonomicky aktivní nejsou. Jeho funkcí je především nabídnout seniorům možnost navazování sociálních kontaktů, zajištění kontinuální schopnosti přizpůsobení se novým podmínkám prostředí a udržování či zlepšování psychické a fyzické kondice.

Podle výsledků průzkumů realizovaných na U3V ICV Mendelovy Univerzity v Brně jsou všechny výše zmíněné úkoly vzdělávání seniorů splněny. Senioři označují jako přínosy studia zejména udržování sociálních kontaktů, odstranění pocitu společenské izolace, udržení kroku s dobou a možnost věnovat se něčemu jinému než v dosavadní profesi či udržovat kontinuitu s vývojem v dosavadní profesi.

Klíčová slova: vzdělávání, senioři, Univerzita třetího věku

ABSTRACT

The world population as well as the population of the Czech Republic is getting older which brings along many social and economical problems. As a result, the risk of pauperisation and social exclusion of seniors is increasing.

Senior education is one of several possibilities how to prevent these negative effects. Further professional education enables seniors to use current working potential and stay completely or partially economically active with all economic and social benefits working people have. Leisure education, including Third Age Universities, aims to address economically inactive seniors. Its goal is to provide the possibility to develop social

contacts and relationships, fasten continual ability for adaptation to new conditions of the environment and improve their mental and physical condition.

As evidenced by the results of a survey carried out by UTA ILL of Mendel University in Brno, all requirements of senior education mentioned above are implemented. As stated by the seniors educated here, the social contacts and relationships they are encouraged to make eliminate the sense of social isolation, fasten continual ability for adaptation to new conditions of the environment, enable them to keep the pace with this fast developing society as well as provide possibility to do different things than those they had devoted time to in their professional careers.

Keywords: Education, seniors, University of Third Age

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi poskytoval v průběhu řešení této diplomové práce. Dík patří také rodině a přátelům za podporu při studiu.

Motto:

Bojíme se stárnout a nechceme zemřít.

Pokud přežijeme dětství a dospělost, stáří a smrt jsou naší jistotou.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST.....	14
1 EPISTEMOLOGICKÁ VÝCHODISKA ZKOUMANÉHO PROBLÉMU.....	15
1.1 ANALÝZA DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE	15
1.2 SENIORSKÝ VĚK V KONTEXTU VÝVOJE JEDINCE	20
2 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	29
2.1 VÝZNAM VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V SOCIÁLNÍM KONTEXTU	32
2.2 VÝZNAM U3V Z CELOPOLEČENSKÉHO HLEDISKA.....	35
2.3 BIO-PSYCHO-SOCIÁLNÍ ROZVOJ SENIORŮ.....	36
2.4 SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ.....	37
3 HISTORIE A SOUČASNOST VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH	40
3.1 HISTORIE A SOUČASNOST VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V EU A VE SVĚTĚ	41
3.1.1 Vzdělávání seniorů v Evropské unii a ostatních evropských zemích	42
3.1.2 Vzdělávání seniorů ve světě.....	44
3.2 HISTORIE A SOUČASNOST U3V MENDELOVY UNIVERZITY V BRNĚ.....	46
4 MOTIVACE SENIORŮ PRO VZDĚLÁVÁNÍ	48
4.1 DALŠÍ MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ A AKTIVIZACE SENIORŮ	49
II PRAKTICKÁ ČÁST	53
1 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	54
1.1 VÝSLEDKY EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ	54
1.2 DISKUSE K VÝSLEDKŮM	66
1.3 OVĚŘOVÁNÍ VÝZKUMNÝCH HYPOTÉZ.....	75
1.4 NÁVRHY A OPATŘENÍ	76
ZÁVĚR	77
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	78
SEZNAM OBRÁZKŮ	86
SEZNAM PŘÍLOH.....	88

ÚVOD

Vzdělávání je nedílnou součástí života každého člověka. Obvykle si jej spojujeme s mládím, tzv. preproduktivním věkem, kdy člověk získává znalosti, dovednosti a kompetence pro svůj další osobní i pracovní život. O něco méně si již uvědomujeme, že vzdělávání se uskutečňuje i v průběhu produktivního života, kdy se člověk vzdělává formálně např. v rámci vzdělávání zaměstnanců, v jazykových kurzech a podobně. Poněkud méně je v povědomí široké veřejnosti vzdělávání lidí v postproduktivním věku – vzdělávání seniorů.

Právě toto téma - a z něj úzkou výseč věnovanou vzdělávání seniorů v rámci tzv. univerzit třetího věku (U3V) - jsem si vybrala pro svou diplomovou práci. Výběr není náhodný, ale je ovlivněn mým pedagogickým působením na U3V Mendelovy univerzity v Brně, během něhož jsem měla a mám možnost poznávat seniory, kteří se vzdělávají velice aktivně a kteří zcela popírají vžitě představy o člověku v postproduktivním věku jako o nemohoucím, závislém a nesvéprávném.

Zažité je také vnímání seniorů jako lidí neschopných tvůrčí činnosti, jelikož se často objevuje názor, že vrchol tvůrčí kariéry člověka v různých oborech činnosti je mezi 20. až 40. rokem. Toto dogma vyvrací americký psychiatr Cohen (2001), který tvůrčí potenciál v pozdním věku nepovažuje za výjimku, ale spíše za pravidlo a zdůvodňuje to bohatším životem člověka po padesátce. Dokládá to i příklady umělců a vědců, kteří svá vrcholná díla vytvořili v pozdním věku. Sofoklés napsal *Krále Oidipa* po své osmdesátce, Claude Monet začal tvořit svoji sérii leknínů v 70 letech, až do smrti v 89 letech tvořil Michelangelo, Verdi složil *Othella* v 73 letech, dílo *Ego a Id* vydal Sigmund Freud ve svých 67 letech a Albert Schweitzer získal Nobelovu cenu míru ve svých sedmasedmdesáti.

Současný konzumní způsob života vede lidi k péči o vlastní tělo, důležité je fitness a atraktivní vnější vzhled, stáří však není determinováno těmito faktory, ale především moudrostí, zkušenostmi a osobními kompetencemi (Kędziora-Kornatowska et al., 2011).

Samozřejmě si uvědomuji, že část populace seniorů již není schopna zvládat veškeré úkony potřebné k plné autonomii a je v určité míře nebo zcela závislá na pomoci ostatních, ani ta by však neměla být z procesu vzdělávání, byť přizpůsobenému jejím možnostem, vyčleněna.

Populace v České republice, ale i ve světě stárne. Stáří je vnímáno negativně, staří lidé nejsou respektováni jako plnoprávní a užiteční členové společnosti, ale jako přítěž. Toto vnímání je dáno „kultem mládí a výkonnosti“, který je typický pro dnešní společnost. V 17. století bylo lidí starších než 65 let asi 1 % (Veteška et al., 2011). Jak uvádí statistika, k 31.12. 2010 bylo v ČR 10 506 813 obyvatel, z toho 1 598 883 bylo starších 65 let a předpokládá se, že tato skupina obyvatelstva se dožije asi 80 let (ČSÚ, 2011a). Současní pětadesátiletí obyvatelé „západních zemí“ by se měli dožít 80-85 let (Kingston, 2009). Tato skutečnost povede ke zvyšování podílu seniorů v populaci a s tím budou souviset některé sociální a ekonomické problémy. Při současné věkové hranici odchodu do penze - obvykle jde o věk mezi 60-65 let, přičemž hranice se průběžně upravují a rovněž se liší v jednotlivých státech - a také zvyšujících se možnostech medicíny je pravděpodobné, že tito lidé prožijí minimálně 15–20 let „aktivního“ stáří. To lze definovat jako období, kdy člověk již nemusí být aktivní ekonomicky, avšak udržuje a rozvíjí své intelektuální a fyzické schopnosti a je společensky aktivní. Právě aktivizace těchto složek je v seniorském věku problematická, jelikož senioři sami nemusí mít potřebnou motivaci. Vzdělávání seniorů se z tohoto pohledu jeví jako nezbytné. Přispívá k prodloužení aktivního věku, zejména zvyšuje adaptabilitu na neustále se měnící podmínky prostředí, významná je výuka práce s informačními technologiemi, omezuje se tak i sociální vyloučení seniorů (Kingston, 2008). Neméně významná je také skutečnost, že duševní činnost přispívá k prevenci úbytku kognitivních funkcí (Kingston, 2008).

Problémem je i sociální izolace seniorů, která je dána životním stylem lidí zcela odlišným od původního modelu vícegenerační rodiny, kde starý člověk měl své místo a byl ctěn pro své životní zkušenosti a životní moudrost. Současní senioři žijí odděleně od svých potomků, ztrácejí sociální vazby v důsledku penzionování, ztráty životního partnera, přátel z vrstevnické skupiny. Sociální izolace seniorů v pozdním stáří může být dána ztrátou původních sociálních vazeb v důsledku přechodu do rezidenčních zařízení.

Sociální izolaci seniorů lze předcházet nabídkou různých zájmových a vzdělávacích aktivit, které umožní udržení kontaktů a navázání nových.

Vzdělávání seniorů má samozřejmě svá specifika, která jsou dána přirozenou involucí některých smyslových funkcí, zejména sluchu a zraku, zpomaleny jsou však i duševní procesy. Vzdělávání a výchova seniorů tedy vyžaduje specifický přístup a metodiku (Mühlpacher, 2009). V současné době jsou seniorům k dispozici vzdělávací kurzy a programy v rámci tzv. akademií třetího věku, klubů aktivního stáří a univerzit

třetího věku. Kromě funkce vzdělávací plní tyto instituce funkci sociální. Senioři se zde setkávají, navazují nové kontakty, odstraňují se tak sociální izolace.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 EPISTEMOLOGICKÁ VÝCHODISKA ZKOUMANÉHO PROBLÉMU

1.1 Analýza demografického vývoje

Jak ukazují demografické studie v ČR a v Evropě, je stárnutí obyvatelstva trendem, který sebou ponese určité sociální problémy.

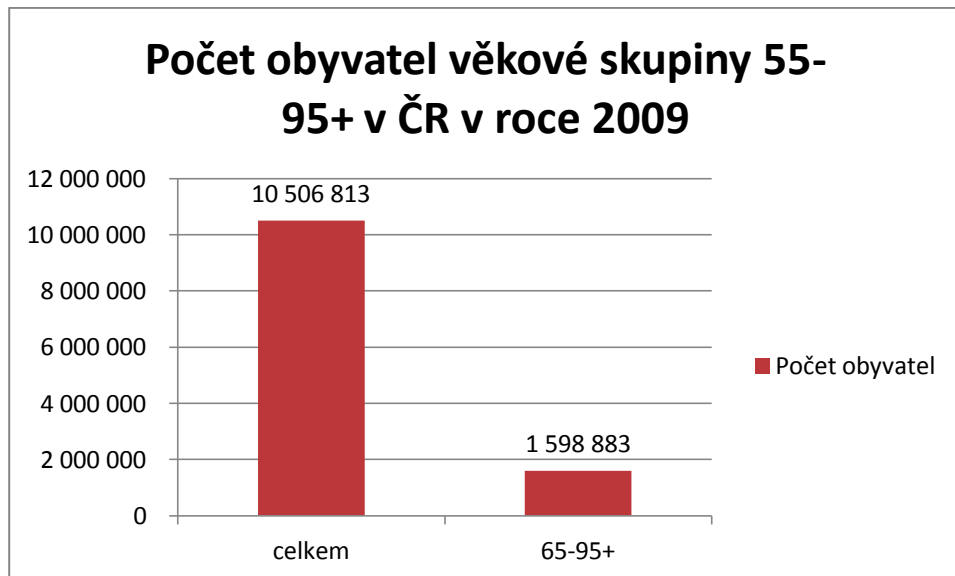
Zatímco stárnutí jedince je biologickým procesem, stárnutí v demografickém slova smyslu je důsledkem změn v demografické reprodukci. Mění se zastoupení jednotlivých věkových skupin, v tomto případě dětské populace a populace v postreproduktivním věku. Snižuje se tedy podíl osob mladších 15 let a zvyšuje se podíl obyvatel starších 60 let. Stárnutí populace může být způsobeno snížením porodnosti nebo prodlužováním věku. Obvykle působí tyto faktory současně, jak ukazují údaje z vyspělých zemí.

Na počátku 20. století byla střední délka života (tj. věk, kdy zemře 50 % jedinců určité kohorty) 47-55 let, odhad střední délky života pro muže narozené v roce 1991 je 76 let a pro ženy narozené v témže roce 80,8 roku (Stuart-Hamilton, 1999). Podobný vývojový trend zaznamenávají i další země např. (Cruce a Hillman, 2012). Nižší střední délka života v minulosti byla dána poměrně vysokou kojeneckou úmrtností, která klesala s rozvojem lékařské péče, podíl mohly mít i válečné konflikty.

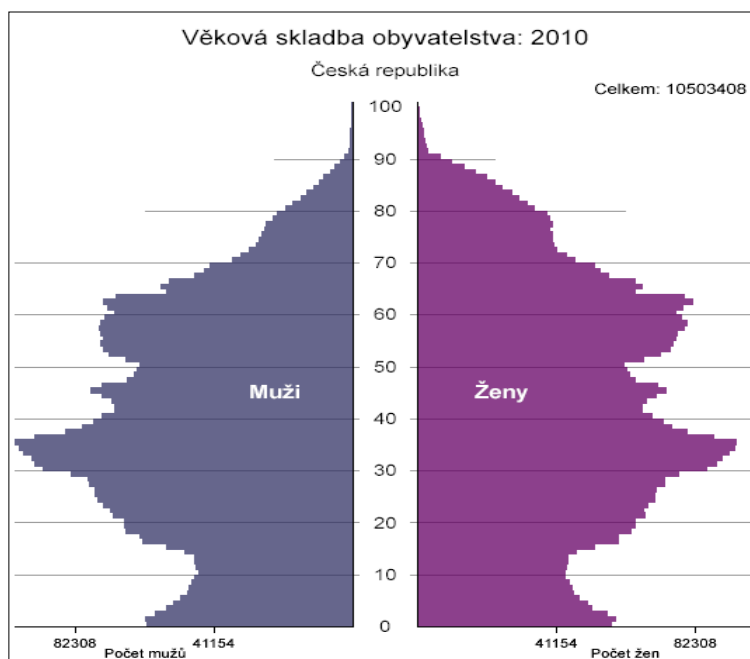
V České republice bylo ke konci roku 2009 15,2 % obyvatel starších 65 let. V členských zemích EU byl podíl obyvatel ve věku 65 a více let 17,4 % (ČSÚ, 2011b). Tento trend bude v následujících desetiletích pokračovat a předpokládá se, že seniorská populace bude v roce 2030 tvořit až 30 % podílu obyvatel.

Prodloužení střední délky života však neznamena, resp. nemusí znamenat posun k vyšší kvalitě „přidaných“ let, neboť dochází k celé řadě změn stárnoucího organismu, které sebou nesou zvýšenou nemocnost a výrazný pokles aktivity jedince.

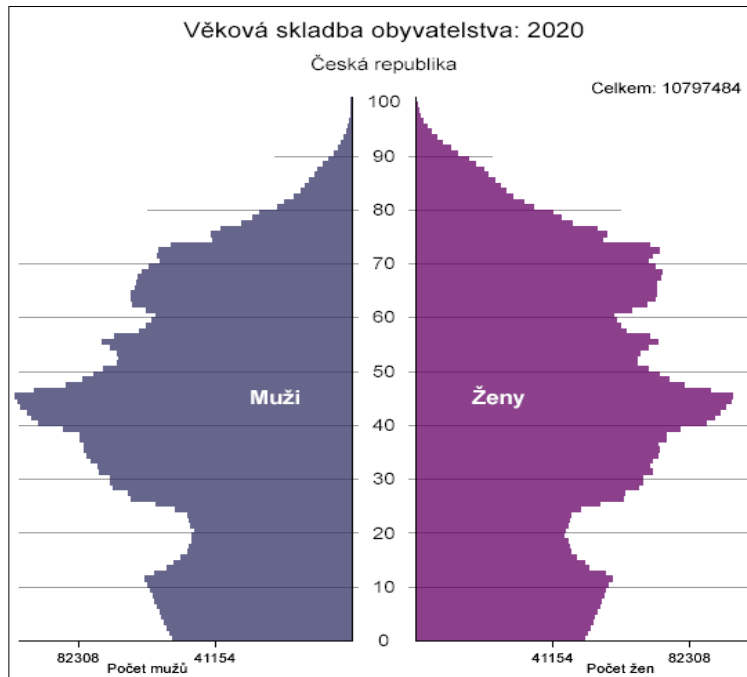
Současný stav a předpokládaný vývoj v České republice ilustrují následující grafy zpracované na základě informací Českého statistického úřadu nebo odtud přejaté.

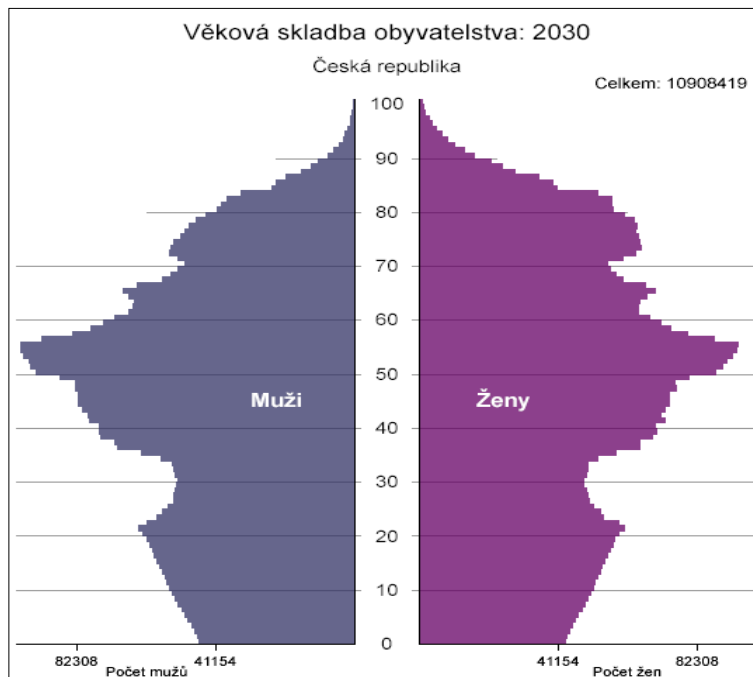
Graf 1. Počet obyvatel ve věku 55 – 95+ a celkový počet obyvatel v ČR v roce 2009 (ČSÚ, 2011a)

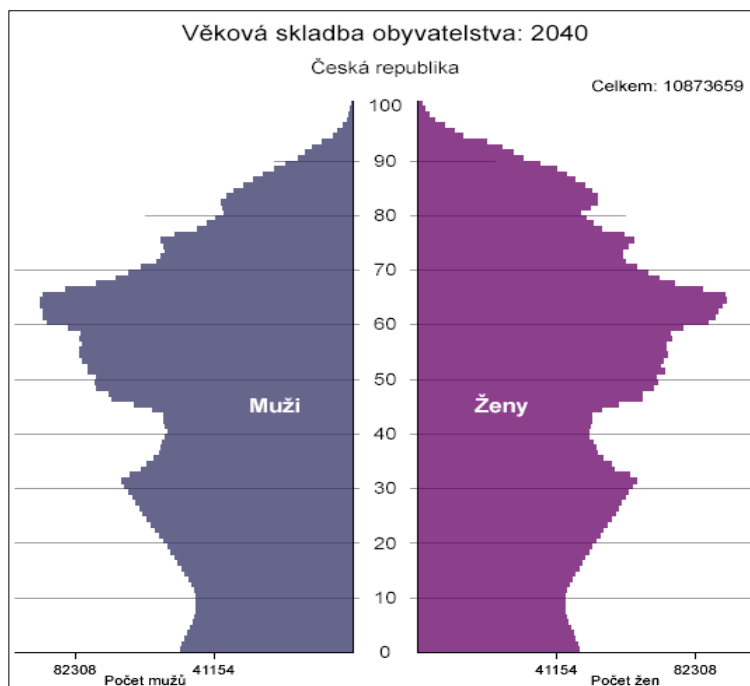
Graf 2. Věková skladba obyvatelstva v roce 2010. Převzato: ČSÚ, 2011c

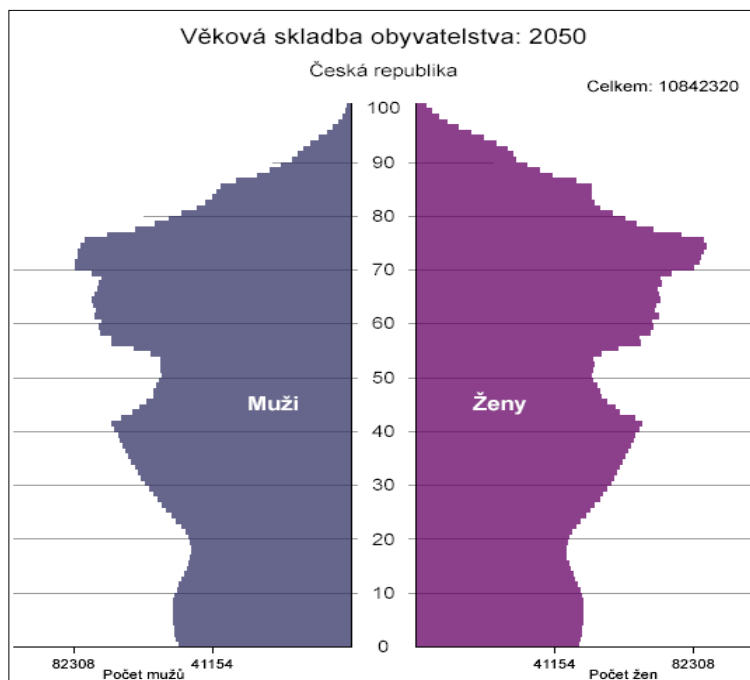
Graf 3. Věková skladba obyvatelstva v roce 2020. Převzato: ČSÚ, 2011d

Graf 4. Věková skladba obyvatelstva v roce 2030. Převzato: ČSÚ, 2011e

Graf 5. Věková skladba obyvatelstva v roce 2040. Převzato: ČSÚ, 2011f

Graf 6. Věková skladba obyvatelstva v roce 2050. Převzato: ČSÚ, 2011g

Stárnutí populace je zapříčiněno zejména prodloužením střední délky života a snížením porodnosti (Veteška et al., 2011). Věková pyramida tak začíná mít podobu na vrchol postaveného trojúhelníku, zatímco ještě před několika desítkami let tomu bylo naopak a převažovaly mladší věkové kategorie (Veteška et al., 2011).

Stárnutí populace není problémem jen ČR, ale celé EU a také ostatních vyspělých zemí. V USA je očekáván nárůst populace ve věkové skupině nad 55 let z 25 % v roce 2010 na 29 % v roce 2020 (Cruce a Hillman, 2012).

S prodlužováním délky života člověka se pojí řada problémů ekonomických, sociálních a etických. Ekonomicky aktivní část populace nebude dostatečně početná na to, aby byla schopna saturovat finanční potřeby pro penzijní zajištění seniorů. To vyvolá nutnost zvyšovat hranice odchodu do penze, ale senioři již nebudou pravděpodobně schopni výkonu své původní profese ať už fyzicky, nebo duševně. Bude nutno zajistit možnost rekvalifikace, aby bylo možno využít zbývající pracovní potenciál stárnoucích jedinců. Se zařazením seniorů do pracovního procesu se objevuje řada kontroverzních názorů, například, že v době, kdy je část mladší populace nezaměstnaná, budou senioři pouze „zabírat“ pracovní místa mladším.

Část seniorské populace nebude již schopna být ekonomicky aktivní. Těmto seniorům by měly být nabídnuty takové aktivity, které umožní jejich psychosociální rozvoj, případně napomohou udržení přiměřené fyzické a psychické kondice, a tak přispějí k zachování co nejdelšího období autonomie. To se odrazí v menší potřebě čerpání sociálních služeb.

Jak již bylo naznačeno, delší život člověka přináší i problémy socioekonomické. Část seniorské populace bude potřebovat zvýšenou péči, avšak nebudou mít finanční prostředky k jejímu nákupu a stát nebude mít dostatek zdrojů k jejímu financování a zajištění. Dalším problémem, pojícím se s finančním zajištěním, je lékařská péče, jelikož s jejím zdokonalováním roste také její cena. Etickým problémem je a bude to, zda a v jaké míře poskytovat starým lidem nejnáročnější péči. Zde se nabízí několik otázek, na které je třeba najít odpověď:

- Je vhodné léčit člověka s několika vážnými chorobami, je-li jen malá možnost úspěchu?
- Nebude lepší zvážení paliativní péče spíše než biologicky neefektivní a ekonomicky značně náročné kurativy?

- Je vhodné léčit člověka, jestliže je předem známo, že léčba nepřinese zkvalitnění jeho života, ale naopak bude znamenat ještě větší dyskomfort, kdy prodloužení života nebude provázeno zvýšením jeho kvality, ale vedlejší účinky některých léků budou vyvolávat další problémy?

- Kdo bude „vyvoleným“, jenž rozhodne o druhu péče? Lékař, nebo pacient, byť informovaný? Je možno považovat pacienta za informovaného, jestliže se mu informací dostává v době, kdy je jejich objektivní zpracování narušeno aktuálním zdravotním stavem?

- K těmto víceméně etickým otázkám přibude další – ekonomická. Do jaké míry je ekonomicky efektivní léčit za výše zmíněných okolností člověka? Záměrně nepoužívám věkovou kategorizaci „starý – mladý“, neboť v některých výše uvedených případech se toto dělení jeví jako irelevantní.

- Značně ožehavým tématem je eutanazie. Pojí se s ní řada rozporů, v některých zemích je legální, většina států ji však v současné době považuje za trestnou. Někteří lidé, zejména v terminálních stádiích chorob, by si přáli její legalizaci, do jaké míry na ni mají či nemají právo? Proč vůbec mají někteří lidé chuť dobrovolně ukončit život? Někdy je jako motiv uváděno udržení kvality a důstojnosti života, někdy kontrola nad životem (Vaňurová, 2005). Kromě etických otázek nad oprávněností či neoprávněností ukončení života, ať je nazýváno eutanazií nebo asistovanou sebevraždou, může vyvstat otázka ekonomická: Nebude eutanazie zneužito v zájmu úspory prostředků?

Jak je patrné, tyto otázky samy o sobě vyžadují podrobnou analýzu a je třeba je řešit z hlediska několika oborů.

1.2 Seniorský věk v kontextu vývoje jedince

Vývoj jedince v širším slova smyslu lze definovat jako postupně probíhající kvantitativní a kvalitativní změny. Kvantitativními změnami lze rozumět tělesné změny jedince a kvalitativními pak jeho psychický vývoj. Právě psychický vývoj a z něj zejména vývojové procesy ve starší dospělosti a stáří budou předmětem této kapitoly práce.

Stáří je nejčastěji definováno jako soubor biologických a psychologických změn, zpravidla involučního charakteru a vždy ireverzibilních. Negativní změny však nemusejí

být jen důsledkem procesu stárnutí, ale mohou být zapříčiněny nějakou chorobou, neboť ve stáří je častá polymorbidita (Doňková a Novotný, 2010).

Seniorský věk, jeho členění a charakteristika

Stáří je etapa života člověka, která často bývá vymezována kalendářním věkem, avšak toto vymezení není zcela objektivní. Je to z toho důvodu, že proces stárnutí je značně individuální a projevy stáří jsou u různých jedinců různé a dané mírou opotřebení organismu, to znamená, že objektivním určením stáří je stanovení biologického, nikoliv kalendářního věku.

Lidé, většinou v období po 60. roce věku, jsou označováni jako senioři, nezdědka jsou užívány i pejorativní výrazy jako „stařík, dědek, babka“. Častý je ageismus, apriorní vyřazování starších lidí z různých aktivit, ten se však začíná v důsledku kultu mládí a krásy dotýkat i lidí mladších, nezdědka již čtyřicátníků.

Stárnutí nenastupuje u všech lidí ve stejném věku, někteří jedinci vykazují jeho počátky již ve 40 letech, uvádí se, že po 50. roce života umírá poměrně dost mužů (Rheinwaldová, 1999). Také Pufal-Struzik (2011) zastává názor, že hranici stáří nelze přesně vymezit, neboť je značně individuální a závislá na průběhu celého dosavadního života včetně dětství. Podle Sýkorové (2007) je pojem stáří jen sociální konstrukcí, související s určením mezního věku stáří, očekávanými od „starých“ lidí či způsobů zacházení s nimi. Zde se tato autorka shoduje s názorem Stuarda-Hamiltona (1999), který zmiňuje sociální věk, přičemž za počátek stáří z tohoto hlediska považuje ukončení aktivní výdělečné činnosti a odchod do penze. Rovněž Mühlpachr (2005) používá pojem sociální stáří, který definuje podobně jako Stuart-Hamilton; toto období člení na dvě etapy – třetí věk, neboli postproduktivní, a čtvrtý věk – fázi závislosti, zároveň však kritizuje nevhodnost používání těchto pojmů, jelikož vyvolávají představu stáří jako neužitečného období a v případě čtvrtého věku i nesoběstačnosti. Sociální stáří je z hlediska sociálního členění života obdobím následujícím po období prvního věku, tj. dětství a mládí a období druhého věku – produktivního, typického pracovní a sociální aktivitou (Mühlpachr, 2005).

V současné době se lze setkat s různými klasifikačními stupnicemi stáří (senium), které je vymezeno kalendářním věkem. Zatímco ještě v 60. letech 20. století byl za hranici stáří dle WHO považován věk 60 let, v současné době se za tuto hranici začíná považovat dosažení 65. roku věku (Mühlpachr, 2005).

Vašutová (2010) dělí tuto periodu života na čtyři období:

- rané stáří – presenium – 60-75 let
- pokračující stáří – kmetství – 75-90 let
- krajní stáří – patriarchální stáří – nad 90 let
- období umírání a smrti – věk není definován

Označení etapy života „obdobím umírání a smrti“ považují za poněkud nešťastné. Ačkoli autorka věk tohoto období nedefinuje, nelze jednoznačně říci, že jde o období spojené výhradně se stářím, neboť by tak byla zcela popřena úmrtnost v mladším věku. Navíc označení evokuje pohled na stáří celkově jako „čekání na smrt“.

Další autoři používají rozdělení stáří na tři období.

Příhoda (1974) rozděluje stáří následovně:

- počínající - časné stáří (senescence) – 60-74 let
- vlastní stáří – kmetství (senium) – 75- 89 let
- dlouhověkost (patriarchium) – 90 a více let

Švancara (1983) rozlišuje následující kategorie:

- zralá dospělost (presenium) – 46/48 – 65 let
- stáří (senium) – 65 – 79 let
- vysoký věk – 80 let a více

Kalvach (1997) dělí seniorský věk na následující období:

- mladí senioři – 65-74 let
- staří senioři – 75–84 let
- velmi staří senioři – 85 let a více

Jiné dělení uvádí Vágnerová (2007):

- rané stáří – 60–75 let
- pravé stáří – 75–90 let
- krajní stáří – 90 let a více

Jak ukazují výše uvedená členění, považují jejich autoři za počátek stáří věk mezi 60 a 65 lety, přičemž je vidět postupné posouvání hranice stáří. Gerontologové používají

termín mezní věk, jehož hodnoty stanovují na 60-65 let, avšak klíčové jsou pro tento pohled projevy se příznaky stárnutí u většiny lidí (Stuart-Hamilton, 1999). Zvyšování hranice věku považovaného za počátek stáří je jistě spojeno se zvyšujícím se průměrným věkem a také nárůstem podílu lidí starších šedesáti let v populaci a pravděpodobně i se zlepšující se fyzickou a psychickou kondicí těchto lidí.

V průběhu stárnutí dochází k tělesným změnám, podmíněným genetickými předpoklady, ale podíl mají i tzv. sekundární zátěže působené vnějším prostředím (Vašutová, 2010).

Výraznými projevy stárnutí jsou změny zrakového a sluchového vnímání mezi 60. až 70. rokem (Vašutová, 2010). Uvádí se, že více než 82 % slepých lidí je padesátiletých a starších (Ludena et al., 2007). Zrak bývá postižen presbyopií, což je ztráta schopnosti akomodace čočky, která je vyvolaná stárnutím a postihuje lidi už od 40 let věku (Anonymous, 2012d). Často se objevuje katarakta (Kingston, 2009), glaukom, poškození sítnice a makulární degenerace (Kalvach, 1997).

Poškození sluchu je patrné zejména v úbytku schopnosti vnímat zvuky vysoké frekvence a v pozdějších letech i středních frekvencí (Veteška et al., 2011). Zhoršený sluch je často příčinou problémů v komunikaci mezi seniorem a okolím, což u takto postiženého seniora může vyvolat deprese (Tolson et al., 2002).

Problémem bývá i to, že lidé se za svou sluchovou vadu stydí a snaží se ji maskovat např. kladným odpovídáním na dotazy, domnívajíce se, že tak vzbudí dojem porozumění otázce. Zhoršení sluchu tak bývá často příčinou toho, že takto postižený člověk může mít problémy s některými činnostmi vyžadujícími přesnější orientaci a může být okolím vnímán jako dementní.

Změny se dotýkají i pohybového aparátu. Dochází k úbytku svalové a kostní hmoty, vazivová tkáň ztrácí svoji pružnost, kosti ztrácejí pružnost a pevnost, stávají se křehčími. To bývá často příčinou zvýšené náchylnosti k mechanickým poraněním nosného aparátu. Pohybový aparát bývá často postižen artrotickými změnami a zejména u žen se často objevuje osteoporóza (Kalvach, 1997). Osmdesát procent pacientů s tímto onemocněním jsou podle studie Montana Geriatric Education Centre ženy (Madsen, 2008). Podle stejné studie se předpokládá, že 40-50 % žen a 25 % mužů utrpí frakturu vázánou na osteoporózu (Madsen, 2008). U žen se riziko osteoporózy zvyšuje v období menopauzy, může být provázeno zlomeninami s fatálními následky, kdy asi 10-20 % pacientů

po fraktuře kyčle umírá do jednoho roku, ostatní jsou odkázáni na asistenci v běžném životě a jen asi 40 % se zcela zotaví (Madsen, 2008).

Postižena bývá také oběhová soustava. Ke změnám oběhové soustavy v souvislosti se stárnutím patří lehké snížení pulsu, lehce se zvětšuje levá srdeční komora, časté jsou arytmie, zejména síňové fibrilace (Dugdale, 2010). V srdeční svalovině se hromadí lipofuscin, pigment hnědé barvy vzniklý při metabolismu tuků, který se ukládá i v játrech, svalech a také nervové tkáni (Anonymous, 2008). Změny se týkají i cévní soustavy, zejména specifických receptorů, jejichž senzitivita se snižuje a senioři tak trpí tzv. ortostatickou hypotenzí, která je příčinou závratí (Dugdale, 2010). Snížení pružnosti a propustnosti cév má za následek zvýšení krevního tlaku. Rovněž krev mění některé své parametry, klesá počet erytrocytů, a tak dochází ke snížení hladiny hemoglobinu, klesá i počet lymfocytů, což vede ke snižování obranyschopnosti organismu vůči infekcím (Dugdale, 2010). K problémům oběhové soustavy se váže i výskyt transitorní ischemické ataky (TIA), poruchy krevního zásobení, která postihuje cévy mozku, a je tak jednou z příčin jeho poškození (Dugdale, 2010). Postižení cév mozku vede často k iktům s různě závažnými následky, pacienti jsou obvykle postiženi hemiplegií či hemiparézou; dochází k poruchám svalového napětí a třesu, objevují se multiinfarktové demence; postiženy mohou být cévy dolních končetin, což vede k poruchám prokrvení s různě těžkými následky (Kalvach, 1997).

Dýchací soustavu může postihovat obstrukční choroba bronchopulmonální, projevující se dušností, cyanózou a zhoršeným okysličováním tkání a orgánů (Kalvach, 1997). Právě zhoršené okysličování mozku negativně ovlivňuje jeho činnost. Zatím se však vědci neshodli přesně na tom, zda úbytek mozkové tkáně je způsoben odumíráním mozkových buněk vlivem nedostatku kyslíku při špatném krevním zásobení, nebo zda je problém opačný a špatné krevní zásobení je důsledkem neexistence živé tkáně. Podobnost této úvahy s otázkou kolumbovského vejce je zde zcela zřejmá a odpověď snad přinesou až další výzkumy mozku prováděné dokonalejšími zobrazovacími metodami, než jaké jsou k dispozici nyní.

Významné jsou i změny habituální, kdy dochází k výrazným, pozorovatelným změnám v celkovém vzezření člověka, což může vést u některých jedinců k potížím s jejich přijetím a následným psychickým problémům, zejména ve snížení sebevědomí (Vašutová, 2010).

V současné době je stáří spojováno s negativními vlastnostmi osobnosti, jako jsou intolerance, konzervativismus, negativní přístup ke všemu novému, přeceňování nebo zahleděnost do minulosti, lhostejnost k současnosti, egocentrismus, podezíravost, hypochondrie a posun od extroverze k introverzi (Pufal-Struzik, 2011). Psychické změny v seniorském věku jsou velmi významné. Podmíněny jsou biologicky, významný je však i vliv psychosociální (Vašutová, 2010). Dochází ke zhoršení regulačních procesů, staří lidé jsou často lehce manipulovatelní, úzkostní a mají menší schopnost přizpůsobit se změnám v okolí (Vašutová, 2010), snižuje se jejich emocionální stabilita (Doňková a Novotný, 2010). Změnám podléhají i volní vlastnosti, senioři zpravidla lpí na určité věci, nemají rádi změny a mnohdy ani nemají možnost je uskutečnit (Doňková a Novotný, 2010).

Určité psychické změny se začínají projevovat již před odchodem člověka do penze a jsou spjaty právě s nově nastávající socioekonomickou situací, do níž se člověk dostává. Odchod do penze je tak významným mezníkem v životě. Jedinec ztrácí určité společenské postavení dané profesí, ztrácí určité společenské kontakty a vazby, je nucen měnit denní režim a mění se rozložení a využití volného času (Doňková a Novotný, 2010). Pro některé jedince tato situace představuje velkou psychickou zátěž. Z tohoto důvodu by bylo vhodné začít již několik let před dosažením důchodového věku s přípravou na toto období.

V oblasti intelektuálního výkonu nastávají změny, kdy stárnoucí lidé více využívají zkušenosti a znalosti, zatímco v mladším věku dominují kognitivní funkce (Doňková a Novotný, 2010). Stoupají i hodnoty reakční doby (Stuart-Hamilton, 1999), to ovlivňuje nejen výkon v psychologických testech, ale v běžném životě je ovlivněna např. reakční doba při řízení automobilu. Úbytek kognitivních schopností ve stáří je provázen často narušením kontroly rovnováhy, dochází k pádům, což je způsobeno zhoršenou motorikou, kterou právě kognitivními funkcemi staří lidé kompenzují (Gruss, 2009). Změny doznává i paměť; starší lidé mají zhoršenou krátkodobou paměť, dlouhodobá paměť je postižena relativně málo a postižení se týká zejména osobních zkušeností (Doňková a Novotný, 2010). Lze se však setkat i s výzkumy za použití FNT – Famous Name Test, které tento názor vyvracejí a týkají se tzv. vzdálené paměti, tedy té, která člověku umožňuje zapamatování událostí v průběhu jeho života, ale nemajících autobiografický charakter, např. atentát na významnou osobu, teroristický útok apod. (Stuart-Hamilton, 1999). V těchto případech, jak uvádí Stuart-Hamilton (1999), mívají

starší jedinci dokonce lepší výsledky než mladší a za možné zdůvodnění tohoto jevu považuje častější připomínání uvedených událostí např. v médiích.

Proces učení je postižen z hlediska rychlosti – starší jedinci se učí pomaleji i z hlediska chybování v naučeném, kdy se zvyšuje počet chyb (Švancara, 1983). V rámci různých longitudinálních studií však bylo zjištěno, že i stárnoucí člověk je schopen překračovat hranici svého mentálního výkonu, že mozek stárnoucích lidí má určitou plasticitu a tzv. latentní rezervu, díky níž je člověk schopen měnit zažité jednání ve prospěch jiného, lepšího, vedoucího k vytčenému cíli (Křivohlavý, 2011). Tuto změnu označuje Křivohlavý (2011) jako korektivní kompenzaci. Psychologové formulovali teorii nepoužívání, která říká, že úbytek schopností související s věkem je dán nepoužíváním, nebo omezeným používáním dané funkce; avšak ani tato teorie není zcela beze zbytku pravdivá (Stuart-Hamilton, 1999). Stárnutí zapříčiňuje i další změny, dochází ke zjednodušení mluveného i psaného projevu, přesná příčina tohoto jevu však není dosud spolehlivě objasněna (Stuart-Hamilton, 1999). Staří lidé mají také problémy zapamatovat si dlouhý, obsahově náročný text; to jim ztěžuje čtení knih a raději čtou časopisy, v nichž jsou články krátké a obsahově jednodušší (Stuart-Hamilton, 1999).

Ve stáří se objevují četné psychické problémy, které se uvádějí ve schématu 4D (Špaténková, 2010) – deprese, demence, deliria a drogové interakce. Deprese jsou problémem nejen zdravotním, ale i sociálním. V některých případech se v souvislosti s těžkou depresí může objevit tzv. pseudodemence, avšak ta je reverzibilní (Stuart-Hamilton, 1999). Při deliriu se starý člověk náhle (během několika hodin až dní) nachází ve stavu zmatenosti a jeho projevy jsou podobné projevům demence (Stuart-Hamilton, 1999).

Specifickým problémem je demence jako syndrom vyvolaný onemocněním mozku. Stavy zmatenosti u seniorů jsou označovány jako deliria. V souvislosti se zvyšujícím se věkem populace se v současné době hovoří také o epidemii Alzheimerovy nemoci. Ta je jednou z hlavních příčin demence u seniorů (Kalvach, 1997). Dalšími příčinami demence ve stáří jsou multiinfarktové demence, kdy při častých malých „mozkových příhodách“ dochází postupně k poškození větších částí tkáně, Pickova choroba, kdy atrofují zprvu frontální a postupně spánkové laloky mozku, Creutzfeldt-Jacobova choroba (CJD), která je způsobena priony (bílkovinné agens nevirové povahy, jež jsou pravděpodobně i původci BSE - bovinní spongiformní encefalopatie) (Stuart-Hamilton, 1999). Symptomy demence může vykazovat i člověk trpící Huntingtonovou

chorobou, dědičným onemocněním nervové soustavy ovlivňující kromě duševní, zpočátku zejména její motorickou funkci (Stuart-Hamilton, 1999). Dalšími příčinami demence jsou karcinomy mozku, toxikomanie, zejména užívání organických rozpouštědel a hydrocefalus (Stuart-Hamilton, 1999). Na základě těchto údajů se lze domnívat, že demencí by mohli být ohroženi i lidé, kteří jsou vystaveni vlivu organických rozpouštědel při výkonu povolání. Příčinou demence mohou být i úrazy hlavy s poškozením mozkové tkáně (Pavlovský et al., 2010).

Demence je chorobou vyžadující vysokou míru péče, zejména příbuzných. Ta je psychicky náročná pro pečovatele, zvládnutí této zátěže vyžaduje různé strategie a nezřídka u pečovatele může dojít k rozvoji deprese či manifestaci syndromu vyhoření. Z pečujícího se tak může stát jedinec vyžadující nějakou formu intervence, např. psychologické, psychiatrické či sociálně pedagogické.

Problémem mohou být i tzv. drogové interakce spojené s nadužíváním léků a závislostí na nich, případně v závislosti na alkoholu.

V pozdním věku nastávají také změny v osobnosti, ačkoli ne vždy je lze odlišit od těch, které nejsou vázány na věk; konstantní zůstávají základní naladění a temperament, změny jsou způsobovány zejména v souvislosti s existenčními a sociálními podmínkami, také osobní vlastnosti jsou poměrně konstantní, ale ovlivněny mohou být osobními prožitky jako je např. ztráta životního partnera (Veteška et al., 2011). Stuart-Hamilton (1999) uvádí, že mezi starými lidmi narůstá počet dokonaných sebevražd a zdůvodňuje to poklesem společenského statutu.

Kvalita života seniorů

Kvalita života je obtížně definovatelná, jelikož se zde promítá mnoho hledisek jejího hodnocení. Asi nejužitečnější je definice kvality života (Quality Of Life – QOL) dle Světové zdravotnické organizace (WHO): „Kvalita života je vnímání lidí (jedinců) jejich životní pozice v kontextu kultury a hodnotových systémů, v nichž lidé žijí, a ve vztahu k jejich cílům, očekáváním, standardům, zájmům, starostem a obavám“ (WHO, 1997).

V současné době dochází k poměrně rychlým změnám společenským, výrazný je také technický pokrok. Člověk je systematicky připravován na produktivní část života, avšak přípravě na postproduktivní periodu není věnována žádná pozornost, což v době

odchodu do důchodu vede k psychické traumatizaci těch jedinců, kteří se nedovedou adaptovat na novou životní roli (Veteška et al., 2011). Současná globalizace často přináší seniorům psychické problémy spojené s nadbytkem informací a nových poznatků, to jim ztěžuje orientaci ve světě, adaptaci na nové podmínky, vznikají problémy s identitou a negativně působí i koexistence různých hodnotových systémů jednotlivých generací (Pufal-Struzik, 2011). Na adaptabilitu člověka jsou tak kladeny velké nároky a ne všichni lidé jsou schopni tuto situaci zvládnout bez vnější intervence (Machalová, 2010). Z hlediska přirozených vývojových změn ve stáří je tedy možno považovat seniory za jednu z cílových skupin obyvatelstva, které tato pomoc bude určena, aby byla zachována kvalita jejich života.

O budoucí kvalitě života člověka v seniorském věku se rozhoduje již ve starším středním věku. V této době by si měl člověk již uvědomovat nevyhnutelnost přípravy na život seniora. Je důležité si uvědomit, že „dospělost a stáří není jen smutným úbytkem sil a schopností, stejně jako dětství není jen jejich šťastným přibýváním“ (Langmeier a Krejčířová, 2000). Sociální postavení seniorů je značně závislé na dosavadním celkovém životním stylu, na úrovni materiálního zabezpečení a také na úrovni samostatnosti, tj. zda a v jaké míře jsou odkázáni na pomoc druhých v důsledku zhoršeného zdravotního stavu. Významná je z tohoto hlediska edukace seniorů podporující sociální a psychickou adaptaci, to je důležité pro adekvátní vnímání sebe sama a životní situace, udržení si psychické, sociální i ekonomické samostatnosti, zachování si soukromí i sociálních vazeb (Machalová, 2010). Vnímání stáří seniory samými je závislé spíše na vnímání a uvědomění si psychických schopností, což se odráží v zachování sebeúcty a respektu okolí, ačkoli fyzické zdraví již seniory za dobré považováno mnohdy nebylo (Sýkorová, 2007). V tomto směru je velmi důležité nepodcenit význam celoživotního vzdělávání, neboť to umožní člověku „udržet krok“ s neustále se rozvíjející společností, jež je založena na vědomostech a schopnostech zvládat technické novinky (Rabušicová a Rabušic, 2008). Zde má své místo andragogika, jejímž zájmem je kromě jiného též orientace člověka v kritických bodech jeho životní dráhy (Bartoňková, 2004).

2 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Obečně je vžitý názor, že jakákoli aktivita seniorů zpomaluje stárnutí a je prevencí úbytku duševních schopností. Z tohoto názoru vychází také základní myšlenka nutnosti vzdělávání seniorů, či vytváření a poskytování jiného způsobu pro jejich aktivizaci.

Vzdělávání seniorů patří do kategorie celoživotního vzdělávání a učení. Jde o zájmovou oblast andragogiky označovanou jako gerontopedagogika (Mühlpachr, 2009), nebo geragogika či gerontagogika (Balogová, 2007). Za samostatnou disciplínu považuje gerontagogiku (Javorská, 2005). Tato disciplína plní několik funkcí. Preventivní funkcí je pozitivní ovlivňování procesu stárnutí, anticipační funkce připravuje stárnoucího jedince na nastávající změny v životě, významná je funkce rehabilitační, jejímž cílem je udržovat a obnovovat duševní a fyzický potenciál starých lidí, a funkce posilovací, která má za úkol rozvíjet zájmy a schopnosti seniorů (Veteška et al., 2011).

Celoživotní vzdělávání, resp. jeho část určenou seniorům lze podle Klevetové a Dlabalové (2008) rozdělit do dvou okruhů:

1) všeobecné seniorské vzdělávání, jež nemá profesní charakter a hlavní motivací seniorů k účasti na něm je rozšíření obzorů a setkávání s vrstevníky se stejnými zájmy,

2) inovace odborných znalostí a dovedností, jež se zaměřuje na rozvoj nebo udržení kvalifikace s cílem reaktivace seniorů, možnosti zapojení do života společnosti a také udržení jejich soběstačnosti.

Vzdělávání napomáhá seniorům najít nový smysl života, předchází sociální izolaci a přináší i pocit užitečnosti nejen pro sebe sama ale i pro jiné, zejména pro blízké osoby (Határ, 2005).

Vzdělávání by nemělo být zaměřeno až na seniorský věk, ale mělo by začínat už v období tranzitu do penze. V tomto směru je důležité preseniorské vzdělávání, které by mělo být dlouhodobé, avšak důležité je zejména v posledních pěti letech před odchodem do důchodu (Čornaničová, 2007). Poskytne jedinci schopnost adekvátního vnímání reality a své aktuální životní situace, akceptování sebe sama, přirozené a uvolněné prožívání a chování, orientovat se na dění v okolí mimo své Já, dává mu schopnost chránit si své soukromí, být autonomní bytostí v prožívání a chování, udržovat vztahy s blízkými lidmi, neztrácet smysl pro etiku, vlastní morálku a kulturnost (Machalová, 2006).

Pohled na budoucí život se mění již u lidí v poslední etapě jejich pracovního života, odklánějí se od tradičního modelu „babičky“ či „dědečka“ pečujícího o vnoučata a častěji vyjadřují svoje očekávání seniorského věku jako období aktivit, na něž neměli v minulosti čas, nebo je nemohli realizovat z jiných důvodů. Příprava na toto období může být pro jedince náročná, v období před dosažením důchodového věku dochází k mnoha změnám v rodině a práce se tak často stává hlavní náplní života (Čornaničová, 2007). Odchod do důchodu zpravidla nastává náhle, ze dne na den a pro jedince může tato náhlá změna znamenat významnou stresovou situaci. Další vývoj může být optimální, to vyžaduje aktivní přístup jedince, a pak dochází ke stimulaci dalšího vývoje člověka, nebo dochází k pesimálnímu vývoji, který je provázen nežádoucími projevy, kterými může být např. nespokojenost, mezilidské konflikty nebo uchýlení se k nemoci (Čornaničová, 2007).

Stáří však nemusí být jen životním obdobím spojeným s negativy, má i své pozitivní stránky např. dostatek volného času a možnost rozhodnout se o jeho využití např. k rozvíjení zájmů, naplnění cílů z mládí, které nebylo možné z různých důvodů realizovat (Pufal-Struzik, 2011).

Celoživotní vzdělávání a výchova není novinkou. Již u čínského filozofa Konfucia se lze setkat s andragogickým myšlením, kdy člověk není považován za izolovanou jednotku, ale součást určitého společenství a zdůrazňuje význam výchovy (Bartoňková, 2004). Význam celoživotního učení si uvědomoval již Komenský, když zdůrazňoval, že dospělí lidé by se měli vzdělávat a staří lidé by měli umět využívat výsledky své celoživotní práce (Škoda, 1996). Termín andragogika byl poprvé použit v roce 1833 Alexandrem Kappem, německým učitelem, který andragogiku chápe jako vzdělávání dospělých (Bartoňková, 2004). Andragogiku za pomoc dospělým, resp. formu poradenství dospělým ve vzdělávání v různých životních situacích považuje Heinrich Hanselmann (Bartoňková, 2004). Bartoňková (2004) pak vymezuje andragogiku v užším slova smyslu jako disciplínu, jež se zabývá celoživotním vzděláváním a učením dospělých, v širším slova smyslu jako disciplínu zabývající se lidským potenciálem a možnostmi jeho ovlivnění tak, aby byla zajištěna funkční gramotnost lidí, dále pomocí člověku v kritických okamžicích jeho života, kdy plní socioterapeutickou a psychoterapeutickou funkci, disciplínu zabývající se i společenským statutem člověka se všemi důsledky jeho změn a disciplínu plnící animační funkci, ovlivňující psychický i fyzický život člověka. Čornaničová (2007) vymezuje dvě hlediska vzdělávání seniorů, ve vztahu k jedinci

a ve vztahu ke společnosti. Ve vztahu k jedinci jde především o uspokojování vzdělávacích, zájmových, kulturních a zážitkových potřeb, obohacení života a dále stimulaci člověka a ovlivnění jeho vývoje žádoucím směrem, zdroj životního optimismu; ve vztahu ke společnosti jde zejména o společenskou podporu, mezigenerační integraci (Čornaničová, 2007).

Jednotliví představitelé myšlenkových proudů v andragogice definují předmět jejího zájmu více či méně odlišně. Podrobný popis těchto pojetí však není cílem této práce.

Celoživotnímu učení je věnován prostor i v Národním lisabonském programu 2005-2008, kde je zmíněna problematika stárnutí populace a s tím související nutnost zapojení starší generace do pracovního procesu, je zde zmíněna potřeba vzdělávání střední a starší generace s ohledem na budoucí požadavky trhu práce, avšak senioři a nutnost vzdělávání a učení jsou zde zcela opomíjeni (Anonymous, 2005). V roce 2007 byla schválena „Strategie celoživotního učení ČR“, která udává hlavní směry celoživotního vzdělávání a opatření k jejich naplnění (Anonymous, 2012). Hlavními cíli jsou mimo jiné osobní rozvoj a sociální inkluze, avšak také v tomto dokumentu je pozornost věnována ekonomicky aktivní části populace (Anonymous, 2007).

V roce 2008 je přijat Národní program přípravy na stárnutí na období 2008-2012 „Kvalita života ve stáří“, který je zaměřen na výchovu seniorů k fyzické a psychické nezávislosti. Jedním ze základních principů uvedených v tomto dokumentu je celoživotní přístup v oblastech zdraví, vzdělávání, zaměstnanosti, bydlení, hmotného zabezpečení a sociální participace s cílem zvýšit kvalitu života. Obce by měly být hlavními činiteli při vytváření podmínek pro zvýšení kvality života a při vytváření ke stáří vstřícným komunitám. Důraz by měl být kladen na mezigenerační solidaritu ve společnosti. Zvláštní pozornost by měla být věnována seniorům ze znevýhodněných a zranitelných skupin, např. závažně zdravotně postiženým. Významný je také genderový přístup, jelikož mezi seniory převládají ženy. Při tvorbě politiky by měly být partnery organizace prosazující zájmy seniorů. Za kvalitu života ve stáří by měly nést odpovědnost jak jedinci tak společnost. Důležité je také snižování sociálních a geografických rozdílů. Důraz je kladen na důstojnost ve stáří, na uspokojení duchovních a kulturních potřeb seniorů (MPSV, 2008). Dokument zdůrazňuje význam vzdělávání stárnoucí populace ve vztahu k měnícím se podmínkám na trhu práce a dále význam vzdělávání seniorů jako zdroje aktivního života a možnost zvýšení adaptační schopnosti ke společenským změnám, z tohoto pohledu je významná také počítačová gramotnost (MPSV, 2008). Senioři jsou

skupinou obyvatel, jejichž vzdělávání je nezbytné, aby byli seznamováni a připraveni využívat všechna pozitiva moderní techniky (Kędziora-Kornatowska, Muszalik a Zielińska-Więczkowska, 2011). Představují skupinu, která může být ohrožena exkluzí, způsobenou právě neschopností využívat nové technologie, včetně informačních (Hanson, 2010).

Na potřebu celoživotního vzdělávání, včetně vzdělávání seniorů reaguje i vláda ČR, respektive Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v „Národním programu rozvoje vzdělávání – tzv. Bílé knize (MŠMT, 2001); bohužel, je zde řešena zejména potřeba celoživotního vzdělávání v ekonomicky aktivním období. Národní program přípravy na stáří na léta 2008-2012 se zaměřuje na zvýšení kvality života ve stáří, přičemž jako klíčové určuje aktivní stárnutí, vytváření prostředí včetně komunitního, které bude vstřícné ke stáří, podporu účasti starších lidí na životě společnosti a důraz klade i na zlepšení zdraví a problematiku zdravotní péče a podpory rodiny a pečovatелů (MPSV, 2008). V tomto dokumentu je řešena i nutnost celoživotního vzdělávání, ovšem zejména s ohledem na možnost seniorů zůstat ekonomicky aktivní. V oblasti vzdělávací zmiňuje program vliv vzdělávání na další produktivitu práce a možnost kompenzovat tak ekonomický vliv stárnutí populace. Program zmiňuje nutnost vytvoření vzdělávacího systému, zejména vytvoření institucí, které by celoživotní vzdělávání zajišťovaly. Zmiňováno je i vzdělávání zájmové se všemi jeho přínosy. Dlouhodobý záměr rozvoje vzdělávací soustavy ČR (2011-2015) neřeší vzdělávání seniorů vůbec (Kolektiv, 2011).

2.1 Význam vzdělávání seniorů v sociálním kontextu

Obecně lze vzdělávání považovat za jednu z nejdůležitějších aktivit v životě člověka, i když ne pro každého jedince má jeho výsledek, tedy vzdělání, stejnou hodnotu. Je nástrojem rozvoje osobnosti, významně ovlivňuje socializaci, sociální status jedince a také ekonomickou situaci jedince i společnosti.

O vzdělávání se hovoří zejména v souvislosti s přípravou na povolání, již méně o vzdělávání dospělých a vzdělávání seniorů je věnována jen velmi malá pozornost. Laická veřejnost o něm má obecně poměrně malé povědomí a jeho význam zůstává často nedoceněn.

Vzdělávání seniorů je v současných podmínkách nutné z hlediska individuálních potřeb i potřeb celospolečenských. Účast na vzdělávání přispívá k pocitu spokojenosti seniora, je prevencí sociálního vyloučení a přispívá i k udržování duševního a fyzického zdraví, zejména ke zvýšení sebevědomí (Veteška et al., 2011). Senioři mohou vzděláváním se naplňovat své dříve nerealizované tužby po činnosti v jiném oboru, než bylo jejich povolání, mohou rozvíjet své koníčky a také se lépe orientovat v moderní době (Veteška et al., 2011). Z psychologického hlediska je vzdělávání jednou z možností adaptace na život v sociálních skupinách (Machalová, 2006). Vliv mentální aktivity, kam je možné zařadit i studium na U3V, na prevenci úbytku kognitivních schopností a také prevenci demence uvádí i Christensen et al. (1996). Vzdělávání lze chápat také jako formu tréninku, která umožňuje seniorům obnovu některých mentálních schopností (Stuart-Hamilton, 1999). Tento názor, že aktivity přinášejí nejen nové vědomosti a dovednosti, ale zlepšují i kvalitu života a přispívají k udržení nezávislosti jedince zastává i Šerák (2009). Funkce vzdělávání seniorů uvádí Čornaničová (2007) následovně:

- preventivní – pozitivně ovlivňující průběh stárnutí a kvalitu života v tomto období,
- anticipační – zaměřená na pozitivní přijímání životních změn jedincem,
- rehabilitační – úkolem je obnovení a udržování psychické a fyzické kondice a příprava na další život,
- relaxační – přispívá ke kultivaci osobnosti seniora,
- adaptační – zajišťující rovnováhu mezi organismem a prostředím,
- stimulační – napomáhající rozvoji zájmů a aktivit seniorů,
- komunikační – zajišťují aktivní komunikaci seniorů s okolím,
- aktivizační – napomáhá začlenění jedince do společnosti,
- kompenzační – nahrazují aktivity, kterým se člověk nemohl věnovat v minulých obdobích života,
- vytváření mezigeneračního porozumění.

Účast na celoživotním vzdělávání, včetně studia na univerzitách třetího věku, pozitivně ovlivňuje kvalitu života seniorů, zejména životní spokojenost a adaptaci na stárnutí (Zielińska-Więczkowska et al., 2012). Učení pozitivně ovlivňuje zdraví starších lidí, zejména stimulací jejich fyzické a psychické aktivity a poskytováním sociálních kontaktů (Swindell et al., 2011). Podobný názor zastávají i Bowling a Iliffe (2006),

kteří považují účast seniorů na společenských aktivitách a s ní spojené sociální interakce za významné z pohledu modelu tzv. zdravého stárnutí.

Vzdělávání i v seniorském věku může být prospěšné pro získání nového zaměstnání a nové kariéry (Laal a Salamati, 2012). Ačkoli je v současné době seniorské vzdělávání pokládáno za zájmovou činnost, a nepřikládá se mu důležitost z hlediska zaměstnání člověka, s ohledem na předpokládaný budoucí vývoj věkového složení populace bude jeho význam stoupat. Bude třeba seniory připravit na nutnost být v rámci určitých možností ekonomicky aktivní. To umožní pouze maximální využití vzdělávacích aktivit určených seniorům a připraveným tak, aby splňovaly požadavky dané specifiky v jejich psychice a jejich zdravotním stavem.

Práce je zaměřena především na vzdělávání seniorů v rámci univerzit třetího věku. Studium na nich, jak již bylo několikrát uvedeno, je omezeno určitými limity, zpravidla dosaženým věkem, v České republice většinou 60 lety, nebo podmínkou být v penzi. Ve světě je tomu podobně, omezení jsou zde většinou dána dosažením věku 50 let, případně vyššího. Jak však uvádí Alfageme (2007), pokud by tato omezení nebyla a U3V by byly otevřeny všem dospělým, zlepšilo by to sociální pozici starších lidí.

Často je klíčovým faktorem pro rozšíření možností vzdělávání seniorů omezená kapacita budov (Villar et al., 2011). Tento názor však nelze akceptovat bezesbytku, neboť nastává období, kdy jsou mladší ročníky uchazečů o studium méně početné, a vysoké školy, ale i jiné vzdělávací instituce by měly na tuto situaci adekvátně reagovat. Vhodným řešením by bylo naplnění nevyužitých kapacit nabídkou celoživotního vzdělávání, včetně studia určeného seniorům. V této souvislosti nelze nezmínit názor Marcinkiewiczové (2011); tato autorka sice komentuje situaci v Polsku, kdy upozorňuje na to, že studenty U3V jsou lidé, kteří v rámci seniorské populace patří k „intelektuální elitě“, zatímco zbytek seniorské populace může být marginalizací ohrožen. Lze se však domnívat, že v ostatních zemích může být situace podobná. Řešením by se tak mohla stát vyšší nabídka vzdělávacích příležitostí i pro ostatní skupiny seniorů, problémem však může být míra jejich motivace k účasti na vzdělávání.

2.2 Význam U3V z celospolečenského hlediska

Univerzita třetího věku není, jak uvádí Kanonowicz (2005), institucí, která by měla zprostředkovávat vědu, ale měla by být především místem pro setkávání lidí a kultur. Tomu, aby mohlo stárnutí člověka probíhat v souladu s požadavkem kvalitního života, napomáhají právě vzdělávací aktivity, které přispívají k prodloužení aktivity, udržení tvůrčího potenciálu a pokud možno co nejlepšího fyzického zdraví.

Vzdělávání a jakákoli jiná psychická a fyzická aktivita udržuje a případně zlepšuje kondici člověka, to potvrzují i mnohé studie zabývající se touto problematikou (Bowling a Iliffe, 2006; Swindell et al., 2011; Zielińska-Więczkowska et al., 2012).

Z pohledu ekonomického lze tedy jeho přínos hodnotit omezením potřeby sociálních a zdravotních služeb, které jsou z velké části hrazeny z veřejných prostředků. Senioři, kteří jsou v dobré kondici, jsou zcela soběstační. V případě, že se jejich kondice zhoršuje, mohou zůstat delší dobu v domácím prostředí a díky lepší schopnosti adaptovat se na novou situaci využívat např. služeb péče, které nemají rezidentní charakter, ale jsou poskytovány formou např. denních pobytů. Marcinkiewicz (2011) ve své práci zmiňuje v literatuře nově se objevující termín „čtvrtá generace“, kterým jsou označováni senioři starší 80 let, a který je odvozen od kategorizace seniorů na mladší a starší. Autorka uvádí také snahu formovat tzv. univerzity čtvrtého věku, které by byly další aktivitou pro U3V a poskytovaly by on-line vzdělávání seniorům, kteří se z nějakého důvodu nemohou účastnit aktivit U3V mimo domov. Těmto lidem by tak byla poskytnuta potřebná sociální interakce a společenská izolace by tak byla minimalizována, či zcela odstraněna.

V některých zemích, kde je větší tradice dobrovolnictví, jsou pak senioři v rámci vzdělávacích aktivit připravováni i na aktivní dobrovolnickou práci. To samozřejmě zvyšuje jejich subjektivní pocit užitečnosti, pro organizaci, v které dobrovolnickou činnost uskutečňují, jsou velkým přínosem. Zejména to platí např. v nemocnicích, institucích pečujících o klienty s různým druhem postižení či rezidenčních zařízeních pro seniory, v nichž poskytují klientům důležitou sociální interakci, která je ze strany personálu mnohdy zanedbávána z důvodu jeho vytížení jinými úkoly.

2.3 Bio-psycho-sociální rozvoj seniorů

Jak uvádí Haškovcová (2010), jsou univerzity třetího věku a jiné formy vzdělávání určené seniorům vhodné pro ty jedince, kteří nechtějí, nebo již nemohou být aktivní pracovní. Podle Beneše (2003) plní vzdělávání seniorů funkci prevence, kompenzace či odstranění různých deficitů a napomáhá udržení fyzických a duševních schopností.

Studium U3V, ale i jiné formy vzdělávání seniorů představují aktivity, které vytvářejí sociální kontakty a napomáhají jejich rozvíjení a udržení. Sociální vztahy jsou jednou ze základních lidských potřeb (Maslow a Stephens, 2000). Mitula (2005) uvádí, že pro starší lidi je důležité zejména uspokojení potřeby materiálního zajištění a bydlení, fyzického zdraví a kontaktů s lidmi. Marcinkiewicz (2011) považuje vzdělávání seniorů za prostředek gerontologické profylaxe působící na seniora poskytováním sociálních, fyzických a intelektuálních aktivit. Za významnou je považována sociální interakce ve vrstevnické skupině, negativní dopad stárnutí omezuje psychická a fyzická aktivita. Univerzity třetího věku nabízejí často i zdravotnickou edukaci, zejména zaměřenou na problematiku chorob nejčastěji se vyskytujících ve starším věku.

Potřebu a význam sociálního kontaktu řeší několik psychologických teorií (Bumbálek, 2005). V případě seniorů se často hovoří o jejich sociální izolaci; ta bývá vnímána jako samota a osamělost. Tyto pojmy však nabývají různého významu, podle Bumbálka (2005) je samota objektivním stavem, osamělost je subjektivním prožitkem. Na rozdíl od osamělosti si samotu může jedinec volit.

Oddělit význam vzdělávání seniorů pro seniora jako jedince a pro společnost je poměrně složité, neboť nelze člověka posuzovat jako element separovaný od společnosti. Přesto lze zdůraznit určité aspekty vzdělávání, které mají velký společenský dopad. Jde zejména o vzdělávání na univerzitách třetího věku jako nástroje k zabránění exkluze seniorů. Zde rozlišuje Marcinkiewicz (2011) tři roviny působení a přiřazuje je k modelům U3V, pro něž jsou typické:

- intelektuální rovinu rozvíjí především francouzský model, kdy seniori získávají vzdělání, úctu a společenskou prestiž a také se naučí lépe využívat svůj tvůrčí potenciál,

- proti biologickému vyloučení působí americký model, kdy jsou seniorům poskytovány zejména fyzické aktivity např. formou sportu vhodného pro jedince určité kondice, organizují výlety a také věnují prostor zdravotnické prevenci,
- psychosociální vyloučení se snaží eliminovat britský model, kdy je podporováno dobrovolnictví, vytváření neformálních interpersonálních vazeb a U3V je tak místem realizace individuálních lidských potřeb; naplňuje tak teorii kompenzace.

2.4 Specifika vzdělávání seniorů

Oproti vzdělávání osob v produktivním věku je u seniorů klíčová motivace učit se něčemu novému a z toho plynoucí dobrovolná účast na vzdělávání. Je však třeba vycházet z poznatků vývojové psychologie a přizpůsobit výuku seniorů jejich specifickým potřebám, k nim patří zejména omezení teoretické části a zařazení praktických ukázek a v těch tématech, kde je to vhodné i doplnění individuální práce s posluchači. Je obecným faktem, že stárnutí se projevuje zhoršováním fyzických schopností, snižuje se kvalita zraku a sluchu, a rovněž dochází ke zpomalování procesů myšlení, chápání a učení se, což je třeba respektovat i při vzdělávání (Škoda, 1996). Schopnost učení je ovlivňována stavem tělesným a psychickým, přičemž tělesnými změnami majícími vliv na schopnost seniorů učit se jsou zejména zrakové a sluchové vady a zhoršená motorika; k duševním determinantám schopnosti učit se patří kapacita učení, s postupujícím se věkem se zvyšuje doba potřebná k učení, snižuje se trvalost naučeného, což je dáno ovlivněním paměti; výkon při řešení problémů je pomalejší a není stálý a rozdílná je i ochota učit se, což souvisí s chápáním hodnoty učení se a jeho nezbytnosti (Čornaničová, 2007). Senioři jsou značně heterogenní skupinou, pokud jde o psychické a kognitivní schopnosti, zájmy a potřeby. Tyto rozdíly jsou závislé také na zdravotním stavu, sociálních podmínkách a vzdělání. Jak uvádí Škoda (1996), jsou lidé ve věku nad 60 let častěji vystaveni stresu spojenému s penzionováním a z toho vyplývajícím omezením příjmů, ztrátou partnera, což může vést ke snížení motivace k dalšímu vzdělávání. Za zábrany starších lidí ve vzdělávání považuje Laal (2011) pocit, že jsou staří, necítí se zcela zdraví, nemají dostatek finančních prostředků, mají obavu z pobytu venku večer, z dopravy, nemají dostatek informací o daných možnostech, mají strach ze soutěžení s mladšími lidmi, své absence ve „své“ společnosti, strach z vytržení ze známého prostředí a strach

z neznámého a nového místa. Tato autorka uvádí jako jednu z bariér bránících starším lidem ve vzdělávání i nedostatek času. V tomto tvrzení se ovšem zásadně liší od autorů, kteří naopak uvádějí, že starší lidé mají času dostatek, např. Pufal-Struzik (2011). K bariérám ve vzdělávání patří i určitá konzervativnost (Pufal-Struzik, 2011), kdy staří lidé upřednostňují návštěvy institucí jim dostupných a důvěrně známých (Laal, 2011).

Andragogika identifikuje šest hlavních zásad platných pro vzdělávání dospělých:

- potřeba odpovědět na otázky proč, co a jak se učit,
- učení dospělých je autonomní a sebeřízené,
- člověk má předchozí zkušenosti, které používá jako zdroje a mentální modely, které mohou učení podporovat, ale mohou být i jeho překážkou,
- dospělí řeší úkoly spojené se životem a vývojovými otázkami dospělých,
- orientace na problémové učení (Roulston, 2010).

Podobně i Klevetová a Dlabalová (2008) poukazují na některé odlišnosti v procesu učení u seniorů a zároveň poskytují didaktická východiska pro práci s nimi:

- senior potřebuje mít logickou strukturu a znát praktické využití osvojovaných poznatků a dovedností,
- každý senior má jiný způsob a jiné tempo učení,
- k osvojování poznatků senioři častěji používají metodu memorování, ačkoli není zcela efektivní vzhledem ke zhoršení krátkodobé paměti,
- je třeba věnovat více času opakování a procvičování nových znalostí a dovedností,
- seniory je třeba motivovat k učení vytvářením přiměřeně soutěživé atmosféry ve skupině, každý úspěch náležitě ocenit pochvalou a neúspěch neznevažovat, naopak méně úspěšné povzbudit a dodat jim odvalu k další činnosti.

Stejně jako u ostatních skupin populace, které se účastní vzdělávacího procesu, jsou i u seniorů přítomny vnitřní determinanty, na nichž vzdělatelnost závisí. Těmi jsou kognitivní funkce, zdravotní stav, motivace, umění učit se a také dosavadní úroveň vědomostí (Čornaničová, 2007).

V současné době je vzdělávání seniorů považováno za zájmovou činnost. V souvislosti s demografickým vývojem v tzv. vyspělých zemích bude nutno toto pojetí

přehodnotit a přizpůsobit nabídku potřebě nové pracovní síly. Bude třeba vytvořit možnost rekvalifikace pro ekonomicky aktivní seniory (Šerák, 2009).

Vzdělávání seniorů se může uskutečňovat prostřednictvím institucí. To má několik nesporných výhod, zejména jasnou orientaci na určitý cíl, propracované postupy k jeho dosažení, vhodné personální a materiální zajištění a podnětné prostředí pro sebevýchovu (Čornaničová, 2007).

3 HISTORIE A SOUČASNOST VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

Vzdělávání dospělých v českých zemích má tradici již v době národního obrození, kdy tuto činnost vykonávaly obrozenecké spolky. Založení Umělecké besedy a Spolku pro veřejné populární přednášky Osvěta v druhé polovině 19. století bylo jedním z prvních kroků institucionalizace vzdělávání dospělých (Beneš, 2003). V roce 1896 byla založena Dělnická akademie, následně Ústřední škola dělnická (Palán, 2012). Tato situace přetrvávala i v následujících desetiletích. Od roku 1919 vznikaly tzv. lidové školy, které organizovaly tematicky zaměřené kurzy všeobecného a odborného vzdělávání; mezi nimi měly významné postavení Dělnická akademie a Socialistická akademie (Palán, 2012). Po 1. světové válce byla založena Lidová akademie a Svobodné učení selské (Palán, 2012). V roce 1925 vzniká Masarykův lidovýchovný ústav transformací Osvětového svazu sdružujícího Dělnickou akademii, Matici slovenskou, Svobodné učení selské a Ústřední školu dělnickou (Škoda, 1996). V roce 1936 vzniká Socialistická akademie, vzdělávací organizace Komunistické strany Československa.

Mezi světovými válkami byl za nejpropracovanější považován Baťův systém vzdělávání dospělých (Palán, 2012).

V letech 1939-1945 bylo vzdělávání, včetně vzdělávání dospělých, pod tlakem německé fašistické ideologie a částečně se odehrávalo v ilegálních podmínkách (Škoda, 1996).

Po 2. světové válce bylo na území tehdejšího Československa vedeno vzdělávání dospělých formami vysokoškolského studia, různých forem studia při zaměstnání, např. závodní školy práce, podnikové technické školy, podnikové instituty - (Palán, 2012), a dále bylo organizováno různými organizacemi, jako byla např. Osvětová beseda. Tyto formy vzdělávání však byly určeny lidem v produktivním věku, senioři byli z těchto aktivit vyloučeni. Pro seniory byly organizovány aktivity zejména v rámci klubů důchodců a tzv. akademií třetího věku.

Po roce 1989, kdy došlo ke společenským změnám, dochází i ke změnám v organizaci vzdělávání dospělých, kdy se toto podřizuje tržním mechanismům. Dochází však k rozvoji seniorského vzdělávání, zejména univerzit třetího věku.

Univerzity třetího věku jsou organizovány v rámci univerzit, nemají však charakter profesního vzdělávání a ani posluchači nemají statut studenta ve smyslu zákona

o vysokých školách. Je jim však poskytován servis spojený s možností využívání školních zařízení, jako jsou počítačové učebny, knihovny, případně laboratoře. Studium je doplněno také o exkurze, případně praktická cvičení.

V té formě, jak je známe dnes, začínají univerzity třetího věku v Československu vznikat v roce 1986 a to v Olomouci za spolupráce Lékařské fakulty Univerzity Palackého, ČSČK a České gerontologické společnosti (Veteška et al., 2011). Za první univerzity třetího věku jsou někdy považovány U3V vzniklé v roce 1987 na Fakultě všeobecného lékařství UK v Praze a dále na Lékařské fakultě UK v Plzni (Slípka, 2007). Významný rozvoj U3V lze zaznamenat po roce 1989, kdy vznikaly při stávajících i nově zakládaných univerzitách (Slípka, 2007).

Významné jsou i tzv. virtuální univerzity třetího věku (VU3V), jež zpřístupňují vzdělání seniorům, kteří se nemohou vzdělávacích aktivit z různých důvodů zúčastnit osobně na příslušných univerzitách. Studium je zprostředkováno společným sledováním upravených záznamů přednášek a možností pracovat s doprovodnými materiály (Veteška et al., 2011).

Univerzity třetího věku v České republice jsou sdruženy v Asociaci univerzit třetího věku České republiky, jež byla založena v roce 1993 jako občanské sdružení institucí nabízejících a poskytujících vzdělávání na úrovni vysokoškolského studia, které je určeno občanům České republiky, kteří jsou v důchodovém věku (Anonymous, 2012a).

Nevýhodou U3V je omezení přístupu ke vzdělání, dané požadavkem minimálně středoškolského vzdělání s maturitou. Tuto bariéru odbourávají akademie třetího věku, kluby třetího věku a univerzity volného času. První univerzita volného času byla založena v Praze Danou Steinovou v roce 1993, nyní je součástí Centra celoživotního vzdělávání a je otevřená všem věkovým kategoriím (Klevetová a Dlabalová, 2008). To umožňuje vzájemné setkávání různých generací a přispívá k rozvoji pozitivních mezigeneračních vztahů.

3.1 Historie a současnost vzdělávání seniorů v EU a ve světě

Jak již bylo uvedeno, probíhá vzdělávání seniorů prostřednictvím univerzit třetího věku podle dvou odlišných modelů - francouzského a britského. Oba modely, i když se vyvíjely odlišně, mají společný hlavní cíl – aktivizaci seniorů.

3.1.1 Vzdělávání seniorů v Evropské unii a ostatních evropských zemích

Vzdělávání seniorů v Evropě má poměrně dlouhou tradici. Počátek je ve Francii, kde v roce 1973 založil prof. Pierre Vellas první U3V. Zde se vzdělávání odehrává formou týdně konaných přednášek na nějaké téma, případně diskusních skupin, seminářů nebo rekreačních aktivit; později se začínají formovat i roční studijní programy (Orte a March, 2012).

Pokud jde o nám nejbližší Slovensko, působí zde 13 univerzit třetího věku a věková hranice pro přijetí k jejich studiu (na různých univerzitách se liší) byla posunuta na 40, 45 případně 50 let (Babinský a Hrapková, 2010). Na Slovensku se na vzdělávání seniorů podílejí i akademie třetího věku, jež představují neuniverzitní formu vzdělávání seniorů, která zde má tradici už od roku 1986 (Babinský a Hrapková, 2010). Kromě toho se na Slovensku realizuje vzdělávání seniorů také v klubech důchodců a seniorských centrech (Čornaničová, 2007). První U3V na Slovensku byla založena při Univerzitě Komenského v Bratislavě v roce 1990. Univerzity třetího věku jsou organizovány podobně jako výuka na mateřských univerzitách a jejich obsahové zaměření odpovídá specializacím příslušné univerzity, Akademie třetího věku poskytují vzdělávání v různých tematických okruzích, probíhajících v jedno- nebo vícesemestrálních cyklech, případně krátkodobých kurzech (Čornaničová, 2007). První akademie třetího věku na Slovensku vznikla v roce 1987 v Trenčíně (Čornaničová, 2007). Kluby důchodců vznikaly na Slovensku od 50. let 20. století buď jako místní, nebo podnikové, jejich činnost se zaměřuje na různé zájmové aktivity (Čornaničová, 2007). Seniorská centra jsou součástí občanských sdružení, známé je Senior-top-centrum v Bratislavě, cílem je příprava na seniorský věk a aktivizace seniorů, probíhají i další programy; vzdělávání seniorů se věnují také veřejné knihovny (Čornaničová, 2007).

V Polsku se rovněž uplatňuje tzv. francouzský model univerzit třetího věku, které jsou součástí vysokých škol a univerzit, a nabízejí seniorům možnost věnovat se různým oborům (Mitula, 2005). U3V v Polsku vznikaly v roce 1975 ve Wroclawi, Opole, Štětíně, Poznani, Gdaňsku a Lodži, v 80. a 90. letech pak v Krakově, Katovicích, Glivicích, Řešově, Toruni a dalších městech (Kanonowicz, 2005). Fungují zde také dobrovolnické kluby posluchačů, jejichž členové poskytují pomoc a podporu, např. donášejí materiály z přednášek, těm studentům U3V, kteří jsou nemocní (Mitula, 2005).

V Rakousku funguje vzdělávání seniorů na univerzitách, avšak model je zcela odlišný od francouzského nebo britského. Senioři participují na běžném akademickém programu a U3V jsou v podstatě asociacemi studentů – seniorů, které zaštiťují jejich práva na univerzitě a jejichž delegáti se účastní setkání akademických senátů. (Swindell a Thompson, 1995)

V Německu jsou U3V vázány na univerzity a vyučují zde jejich profesori, přičemž výukové metody jsou přizpůsobeny potřebám seniorů (Swindell a Thompson, 1995).

Slovinské univerzity třetího věku mají historické kořeny v roce 1984, v době existence Slovinska v rámci bývalé Jugoslávie. Studium probíhá formou přednášek, vzdělávacích kempů a exkurzí, pořádány jsou i letní univerzity třetího věku. Studium je určeno lidem starším 50 let, a to jak penzistům, tak starším lidem, kteří nejsou zaměstnaní. Jedním z cílů, které mají, je i pomoc k nové pracovní kariéře (Anonymous, 2012e).

V Estonsku je pouze jedna univerzita třetího věku (Swindell a Thompson, 1995). Existenci jediné U3V v této zemi však nelze považovat za nedostatečnou, neboť zde žije pouze 1 569 000 obyvatel (Anonymous, 2012b).

Ve Velké Británii vznikla první U3V před 30 lety - v roce 1982 v Cambridge (Orte a March, 2012). U3V jsou zde určeny lidem, kteří již nepracují na plný úvazek, a poskytují jim příležitost sdílet zkušenosti s učním v širším kruhu (Anonymous, 2012f). Britský model U3V sice vychází z francouzského, avšak jsou zde odlišnosti: je založen na dobrovolnictví, senioři jsou, spolu s učiteli, aktivními účastníky vzdělávacího procesu, volí témata jimiž se chtějí zabývat, organizaci, financování a učitele (Orte a March, 2012). U3V poskytují nikoli profesní, ale zájmové vzdělání (Anonymous, 2012f). Vše probíhá interaktivně a jsou nabízeny jak akademické, tak společenské, sportovní a rekreační aktivity (Orte a March, 2012).

V Irsku neexistují univerzity třetího věku ve smyslu francouzského či britského modelu, avšak vzdělávání seniorů se věnuje organizace Federation of Active Retirement Associations (FARA), která je založena na svépomoci. Významný je intergenerační program FARA „Agelink“, který je zaměřen na zlepšení vztahu a porozumění mezi seniory a školními dětmi (Swindell a Thompson, 1995).

Ve Španělsku je vzdělávání seniorů organizováno dvěma formami: První poskytuje Spanish Confederation of Senior Classrooms, druhá forma je organizována

univerzitami, jako University Programmes for Seniors, a vznikla v polovině 90. let 20. století (Orte a March, 2012).

Portugalsko je, pokud jde o vzdělávání seniorů, specifickou zemí. U3V zde vznikají až po roce 1993, většinou jsou závislé na práci dobrovolníků, některé z nich se neúspěšně pokusily o napojení na řádné univerzity. Programy studia jsou zde podobně jako v ostatních zemích zaměřeny např. na sociologii, historii, religionistiku, jazyky, umění a podobně. Specifickým problémem Portugalska je negramotnost části seniorské populace a kurzy jsou tak orientovány i na výuku čtení a psaní. (Swindell a Thompson, 1995)

Holandské univerzity třetího věku jsou většinou součástí univerzit, ale existují zde i svépomocné studijní skupiny. Holandské U3V mají akademický standard a speciální kurzy pro seniory vedou k získání diplomu (Swindell a Thompson, 1995).

V Itálii je 152 U3V, které mají akademický charakter, avšak ne všechny jsou součástí řádných univerzit (Swindell a Thompson, 1995).

Ve skandinávských zemích fungují tzv. lidové univerzity (Veteška et al., 2011). Podrobnější informace o nich lze získat jen s obtížemi. Velkou tradici má vzdělávání seniorů v Dánsku, kde existují akademie pro seniory, z nichž některé mají charakter univerzit třetího věku (Swindell a Thompson, 1995). Ve Švédsku existuje 15 U3V napojených na univerzity, ale jejich organizace a vedení je závislé na dobrovolnících (Swindell a Thompson, 1995). Finsko má tři U3V napojené na univerzity a Norsko čtyři, přičemž dvě z nich jsou v Oslu (Swindell a Thompson, 1995).

Švýcarsko má 21 univerzit třetího věku, které jsou vázány na univerzity v kantonech, pokud v kantonu univerzita není, pak je příslušná U3V napojena na nejbližší řádnou univerzitu (Swindell a Thompson, 1995).

3.1.2 Vzdělávání seniorů ve světě

Seniorské vzdělávání v zahraničí má delší tradici než v ČR. Uplatňují se dva modely vzdělávání: tzv. francouzský, kdy je vzdělávání organizováno univerzitami, a tzv. britský model, kdy vzdělávání organizují různá občanská sdružení (Veteška et al., 2011). V jednotlivých státech se používá různých názvů pro U3V, v literatuře se však setkáváme s používáním univerzita třetího věku jako synonymem pro všechny.

V USA začínají instituce pro vzdělávání seniorů fungovat již v roce 1962 v New Yorku jako Institutes of Learning in Retirement (Institut pro vzdělávání v penzi) pod patronací Social Research School, v současnosti nesou název Institutes for Lifelong Learning (Institut pro celoživotní vzdělávání; Orte a March, 2012). Vzdělávání seniorů na univerzitách v USA probíhá i formou pobytových kurzů v tzv. elderhostelech (Veteška et al., 2011), odborné zaměření těchto vzdělávacích kurzů je dáno zaměřením vysoké školy, která Elderhostel hostí, neboť Elderhostel je organizací, která kurzy zaštiťuje (Čornaničová, 2007). Kromě toho je v USA na některých univerzitách možné studovat v některých oborech řádného bakalářského studia určených pro seniory, přičemž jde o kvalifikační studium ukončené vysokoškolským diplomem (Čornaničová, 2007). V každém státě USA jsou odlišné podmínky pro přijetí ke studiu, které se týkají zejména věkové hranice při počátku studia. Například Arkansaská univerzita v Little Rock přijímá studenty, kteří dovršili 60 let, a nabízí studium v programech ukončených zkouškami a programech bez zkoušek (Anonymous, 2012c).

V Kanadě je několik univerzit třetího věku příslušných k francouzsky mluvícím univerzitám. Vzdělávání zde probíhá zpravidla akademickou formou, ale také formou kurzů a může, ale nemusí být zakončeno získáním certifikátu (Swindell a Thompson, 1995).

Na jihoamerickém kontinentu má ve vzdělávání seniorů čelní postavení Argentina. Zde jsou U3V organizovány podle francouzského modelu a vzdělávání zde probíhá v rámci řádných univerzit (Swindell a Thompson, 1995)

Zajímavé je fungování U3V v Austrálii a na Novém Zélandu, kde je založeno na dobrovolnictví, tedy britském modelu. Lektory jsou vysoce erudovaní penzionovaní odborníci a uplatňuje se tak princip peer-to-peer vzdělávání – tj. vzdělávání ve vrstevnické skupině. Díky tomu fungují U3V s velmi malou nebo žádnou podporou vlády Austrálie a Nového Zélandu nebo nadací a poskytují nízkonákladové příležitosti k aktivitám ve spojení s nezávislým životem ve stáří (Swindell et al., 2011). V Austrálii fungují i virtuální U3V, které jsou určeny především těm seniorům, kteří z důvodu vzdálenosti či jiných okolností nemohou participovat na prezenční formě vzdělávacích aktivit a kteří díky účasti na tomto programu nacházejí nový smysl života a studium vnímají jako jeho oživení (Swindell, 2002).

V Číně si vláda začala uvědomovat význam vzdělávání po kulturní revoluci, kdy jej považuje za důležitou formu pomoci více než 40 milionům starých Číňanů, kterým má umožnit adaptaci na nové podmínky. Největší program zde poskytuje síť asi 400 univerzit třetího věku (Universities for Aged), které nabízejí akademické vzdělávací programy lidem starším 50 let. (Swindell a Thompson, 1995)

V Japonsku probíhá mezigenerační vzdělávání, mnozí ze starších obyvatel mají zájem učit se novým věcem, hlavně těm, které jim pomáhají v orientaci v rychlých společenských změnách. Vzdělávání seniorů se zde rozvíjelo už od 60. let 20. století, kdy začaly vznikat University for the Aged. Řádné univerzity pořádají speciální kurzy pro seniory, U3V nejsou jejich součástí. (Swindell a Thompson, 1995).

3.2 Historie a současnost U3V Mendelovy univerzity v Brně

Univerzita třetího věku vznikla při Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě v Brně, nyní Mendelově univerzitě v Brně, v akademickém roce 2003. V témže roce bylo zahájeno tříleté studium v základním cyklu, kterého se účastnilo 115 posluchačů, v roce 2004/2005 227 studentů, v letech 2005/2006 a 2006/2007 vždy 282 posluchačů. V akademickém roce 2007/2008 se základního cyklu zúčastnilo 303 studentů, bylo započato i nastavbové studium se 72 studenty a rovněž zahájena výuka na pobočkách s celkem 84 studenty. V akademickém roce 2008/2009 studovalo v základním programu 310, v nastavbových programech 84 a na pobočkách 208 studentů, v akademickém roce 2009/2010 v základním programu 326, v nastavbových programech 80 a na pobočkách 305 studentů a v akademickém roce 2010/2011 se základního programu účastnilo 383, v nastavbových programech 137 a na pobočkách studovalo 344 studentů. Od zahájení studia dosud tedy počet studentů U3V vzrostl 7,5krát. Ke studiu na U3V jsou přijímáni občané České republiky s minimálně středoškolským vzděláním a při dosažení věku 50 let (Anonymous, 2012g).

Základní tříletý kurz U3V Mendelovy univerzity nabízí přednášky odpovídající zamření jednotlivých fakult. Hlavními tematickými okruhy jsou: ekonomické změny společnosti; kvalita potravin a zdraví, výživa; moderní trendy v pěstování ovoce a zeleniny a chov hospodářských zvířat. Absolventům základního tříletého kurzu jsou určeny kurzy: zahrada a zdraví; lesy a lidé; ekonomika a člověk; zvíře a životní prostředí. U3V dále

pořádá i jednosemestrální kurzy určené seniorům a v některých případech i dalším zájemcům – např. kurzy anglické konverzace, angličtiny pro mírně pokročilé, angličtiny s vnoučaty, dále architektura a doba; fotografování v praxi; úvod do genealogie; zdraví a potraviny vhodné pro nás; práce na počítači a s internetem; psychologie nejen pro všední den; základy finanční gramotnosti; úprava fotografií na PC; zahradnictví tropů, subtropů a mírného pásma. Zejména pro zájemce, kteří nebyli z kapacitních důvodů přijati ke studiu základního kurzu, je připraven jednoletý kurz nazvaný Naše zahrádka (Anonymous, 2012g)

Univerzita třetího věku při Institutu celoživotního vzdělávání MENDELU má pět poboček. V Lednici na Moravě je pobočka organizována spolu se Zahradnickou fakultou MENDELU a nabízí tříleté studium. V Kyjově probíhá čtyřsemestrální studium ve spolupráci s Klvaňovým gymnáziem. Pobočka v Bruntále zajišťuje výuku ve spolupráci s Obchodní akademií a střední zemědělskou školou Bruntál a zájemcům nabízí čtyřsemestrální studium. Znojemská pobočka vznikla za spolupráce ICV MENDELU a Střední odborné školy a středního odborného učiliště Znojmo, studium je zde dvouleté a první ročník se otvírá jedenkrát za dva roky. V Olomouci je studium realizováno ve spolupráci se Střední zemědělskou školou Olomouc (Anonymous, 2012g)

V současné době se U3V MENDELU v Brně potýká s nedostatečnou kapacitou a převisem zájmu, který vede k dvouleté čekací době k přijetí ke studiu. Jiná situace je na jejích pobočkách ve Znojmě a v Olomouci (Anonymous, 2012g). Dlouhé čekací lhůty k přijetí ke studiu však nejsou výjimečné, s obdobným problémem se potýká také Masarykova univerzita v Brně (Adamec a Hašková, 2010) a řeší jej také na Slovensku (Babinský a Hrapková, 2010).

4 MOTIVACE SENIORŮ PRO VZDĚLÁVÁNÍ

Univerzity třetího věku nabízejí možnost prožití seniorského věku aktivně, např. vzděláváním, rozvojem dovedností a schopností (Wnuk a Malec, 2006). Seniorské je však třeba k účasti na vzdělávání vhodně motivovat. Ve výzkumu prováděném u respondentů ve věku 60–65 let bylo zjištěno, že tito lidé již neplánují žádné formální vzdělávání, avšak již se účastní vzdělávání neformálního (Rabušicová a Rabušic, 2008). Motivace se vzdělávat v seniorském věku je ovlivněna věkem a vzděláním – lidé s vyšším vzděláním by se rádi vzdělávali, starší lidé již nejsou tolik motivováni a vliv má i subjektivní hodnota vzdělání (Rabušicová a rabuši, 2008). Motivace bývá ovlivněna vnímáním významu toho, co by se mohl člověk naučit. Například Hanson (2010) uvádí v souvislosti s učením se práci s moderními technologiemi, počítačem, že senioři k němu nejsou motivováni, jelikož to nepovažují za užitečné; problémem jsou pro ně i neustálé aktualizace softwaru, které vyžadují permanentní přizpůsobení se novým situacím a ovládání techniky jim tak mnohdy ztěžují. Problémem je také psychická bariéra, zejména malé sebevědomí seniorů a u řady z dotazovaných také omezené finanční možnosti (Rabušicová a Rabušic, 2008). Také Šerák (2009) považuje za hlavní motivy seniorů pro vzdělávání udržení psychické kondice a soběstačnosti, sociální aktivitu a integraci, snížení pocitu osamění, možnost věnovat se tomu, co dotyčný nestihl v době, kdy byl ekonomicky aktivní. Ke vzdělávání v dospělém věku existuje řada motivů, z nichž u seniorů lze předpokládat zejména potřebu kontaktu s vrstevníky (Haškovcová, 2010), strach před prázdnotou, potřebu smysluplného naplnění života, z neuvědomovaných důvodů vyrovnání nedostatků, hrů, ctižádostivost a potřeba seberealizace (Veteška et al., 2011). Jedním z významných faktorů ovlivňujících potřebu člověka hledat společnost jiných lidí je potřeba afiliace – navazování přátelských a emočně kladných vztahů, ty dávají jedinci pocit bezpečí, snižují úzkost a pomáhají najít vhodný způsob řešení různých situací, významná je možnost společného sdílení radosti i smutku, sdílení důvěrných informací, společná činnost, lidé si poskytují i zpětnou vazbu týkající se jejich chování a významné je i ocenění poskytované druhou osobou, které zvyšuje sebevědomí (Palovčíková, 2009). Sýkorová (2007) uvádí, že sociální kontakty, emocionální podpora a sounáležitost jsou pro seniory velice významné, ačkoli sociální kontakty pro ně mohou představovat i jistou zátěž. Významnými motivačními prvky jsou také snaha orientovat se ve světě, který se rychle mění po technické i společenské stránce, a udržení či získání „kontroly“ nad svým

životem (Veteška et al., 2011). Machalová (2006) předpokládá, že motivace seniorů ke vzdělávání je spojená s životním bilancováním, tj. hodnocením zisku a ztrát, sebezpoznáním, sebehodnocením a tendencí k osobnímu růstu, dále se změnou v uvědomění času, kdy je člověk více orientován na přítomnost, chuť studovat vše, co ještě mohou poznat, a konečně schopnost chápat svůj život jako celek, kdy nelze dělit minulost, přítomnost a budoucnost. Psychologickými aspekty motivace seniorů ke vzdělávání se zabývá i Krystoň (2012), jenž vychází ze strategií adaptace na seniorský věk. Uvádí, že senioři používající konstruktivní strategii jsou stále aktivní, prožívají radost ze života a je jim vlastní zájem o určitou problematiku. Proto vyhledávají možnost vzdělávání a instituce, které ji poskytují, např. U3V, je mohou uspokojit. Vzdělávání se účastní také lidé používající obrannou strategii - vzdělávání pro ně není cílem, ale prostředkem, jak uniknout před nějakým problémem, např. samotou. Senioři uplatňující tzv. strategii závislosti, kteří jsou pasivní a mají tendence zodpovědnost přenášet na druhé, představují z hlediska motivace problém; avšak jak uvádí Krystoň (2012), vhodnou motivací pro ně může být účast na mezigeneračním vzdělávání spolu např. s vnuky či pravnučky. Těžké je motivovat seniory používající strategii sebenenávisti, neboť ti prožívají pocit vlastní zbytečnosti. Velkým problémem při vzdělávání jsou pak podle tohoto autora senioři s hostilní strategií, kteří svým chováním často naruší anebo zcela destruuji i dosud optimálně probíhající pedagogický proces.

4.1 Další možnosti vzdělávání a aktivizace seniorů

Kromě univerzit třetího věku existují v ČR i jiné možnosti a aktivizace seniorů.

Patří k nim zájmové vzdělávání v různých odvětvích lidské činnosti, které je organizováno různými subjekty. Dle Šeráka (2009) lze zájmové vzdělávání rozčlenit na různé typy:

- kulturní a estetická výchova
- pohybová a sportovní výchova
- cestování a turistika
- zdravotní výchova
- environmentální výchova
- vědeckotechnické vzdělávání

- jazykové vzdělávání,
- náboženská a duchovní výchova

Kulturní a estetická výchova je významným činitelem intelektuálního, emocionálního a morálního rozvoje člověka, podílí se na komplexním rozvoji osobnosti. Její význam je zdůrazňován především u dětí a mládeže, na ně je také zaměřena činnost většiny kulturně vzdělávacích institucí, např. základních uměleckých škol, muzeí, galerií a dalších. Nabídka vzdělávacích programů pro dospělé je omezená. Muzei, jako institucemi, které by mohly mít význam při vzdělávání seniorů, se ve své práci zabýval Hsieh (2010). Podle něj je problémem většinou malá připravenost muzeí na změnu věkové struktury návštěvníků. Většina programů je koncipována pro žáky základních škol, speciální programy pro seniory jsou spíše ojedinělé. V zahraničních, ale i tuzemských muzeích je problémem i existence stavebních bariér, vzhledem k tomu, že někteří senioři mají potíže s mobilitou, budou důležitým předpokladem pro zpřístupnění těchto, ale i dalších kulturních institucí bezbariérové úpravy. Přizpůsobení se bude muset zaměřit i na senzorické poruchy u seniorů, řada z nich má potíže se sluchem a zrakem Hsieh (2010).

Pohybová a sportovní výchova je zaměřena na zlepšení a udržení fyzické kondice. Kromě sportovních oddílů zaměřených na práci s dětmi a mládeží jsou nabízeny i aktivity pro dospělé. Zde má velký význam činnost českého svazu tělesné výchovy a sportu, sdružující sportovní svazy, tělovýchovné jednoty a sportovní kluby a tradici má i Česká obec sokolská (Šerák, 2009).

K pohybovým aktivitám lze zařadit i turistiku, ačkoli Šerák (2009) ji - spolu s cestováním - považuje za samostatnou kategorii v rámci zájmového vzdělávání dospělých. Turistika a cestování je zejména pro seniory disponující dobrou tělesnou a psychickou kondicí jednou z velmi oblíbených aktivit. Může být stejně jako některé další vykonávána i individuálně, časté jsou však organizované vycházky. Zde má významnou roli činnost Klubu českých turistů. Turistika není izolována ani od jiných oborů lidské činnosti, často jsou turistické akce tematicky zaměřené, např. na poznávání přírody, kulturních a technických památek apod.

Zdravotní výchova je předmětem činnosti zejména Českého červeného kříže, i když i zde je objektem zájmu především mladší generace, starším lidem jsou určeny

zejména osvětové přednášky zaměřené na prevenci chorob a zdravý životní styl (Šerák, 2009).

Environmentální výchova je opět zaměřena převážně na mladou populaci. V širším slova smyslu lze do této oblasti zahrnout i činnost zájmových spolků a sdružení, jako je např. Česká myslivecká jednota, Český svaz zahrádkářů, Český svaz chovatelů či Český svaz včelařů. Zejména poslední jmenované svazy mají vysoké procento členů v seniorském věku a organizují přednášky a jiné vzdělávací akce.

Vědeckotechnické vzdělávání přispívá k seznámení veřejnosti s nejnovějšími poznatky z oblasti vědy a techniky. I zde se lze setkat při činnosti organizací s orientací převážně na mladší věkové skupiny. Do sféry vědeckotechnického vzdělání lze zařadit i rozšířený fenomén kutilství, ovšem činnost s ním spojená má spíše individuální charakter. Nelze však pominout fakt, že kutilství přispívá k rozvoji a udržení manuální zručnosti i psychické, vykonání užitečné práce zvyšuje sebevědomí (Šerák, 2009). Také chataření a chalupaření lze zahrnout do této kategorie, přičemž - jak uvádí Šerák (2009) - mají zejména chalupáři značný podíl na udržení dobrého stavu a zachování původního rázu starých venkovských staveb. K technickému vzdělávání lze zařadit i kurzy zaměřené na obsluhu osobního počítače, práci s internetem, digitální fotografii a úpravu digitální fotografie a dále úpravu digitálních videozáznamů. Zejména kurzy práce s internetem mohou být pro seniory v několika ohledech přínosné. Výzkum, který prováděli Ordonez et al. (2011), poukazuje na to, že staří lidé mají zkušenost s ubýváním sociálních kontaktů vlivem odchodu do penze nebo nemoci. Pokud se účastnili kurzu práce s internetem, jejich sociální interakce se zlepšovaly, lidé nacházeli komunikační partnery s podobnými zájmy a vytvářeli si nové sociální vztahy. V témže výzkumu sledovali Ordonez et al. (2011) také vliv učení se novým dovednostem a užívání nových nástrojů na kognitivní schopnosti, a zjistili, že dochází k jejich zlepšení zejména v oblasti jazykové a paměťové.

Jazykové vzdělávání není typickou zájmovou aktivitou, avšak bylo prokázáno, že u seniorů zlepšuje učení se cizímu jazyku paměťové schopnosti.

Náboženská a duchovní výchova nezahrnuje celou dospělou populaci, zpravidla se dotýká lidí věřících, patřících k určité komunitě. Ostatní se jí tedy zúčastňují spíše náhodně. Činnosti pro seniory se věnuje např. organizace YWCA (Young Woman's Christian Association – Křesťanské sdružení mladých žen). Její programová nabídka

zahrnuje např. Klub seniorek. Náboženské a duchovní vzdělávání má i riziko, kterým je činnost sekt, jež mohou člověkem nebezpečně manipulovat (Šerák, 2009).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

1 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Byly formulovány tyto výzkumné hypotézy:

H1 Studenti U3V preferují z hlediska zájmu o studium především vlastní motivaci.

H2 Studium na U3V preferují především studenti větších měst.

H3 Hlavním přínosem studia na U3V je z pohledu seniorů zmírnění pocitu společenské izolace.

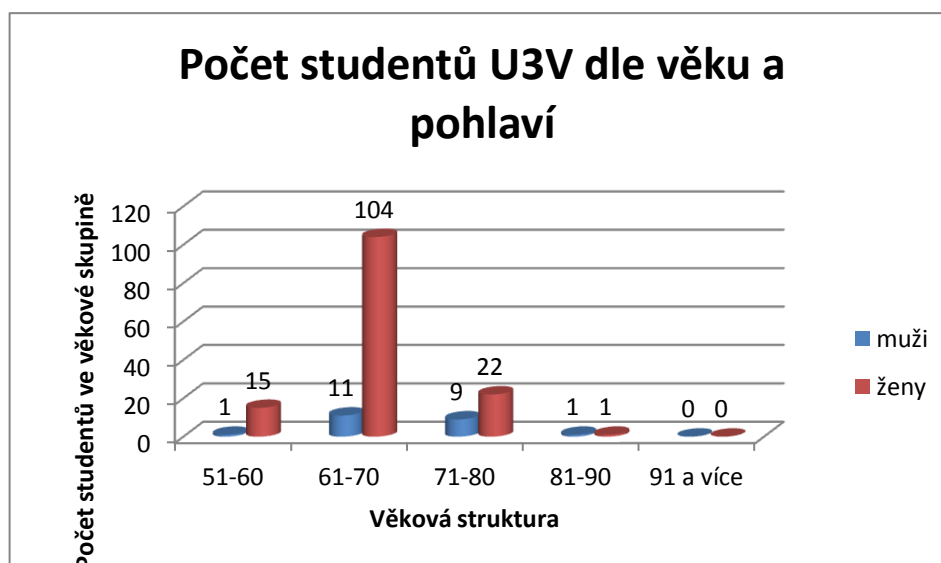
H4 Mezi studenty U3V budou převažovat ženy seniorky nad muži.

H5 Mezi studenty U3V budou převažovat humanitně vzdělaní uchazeči.

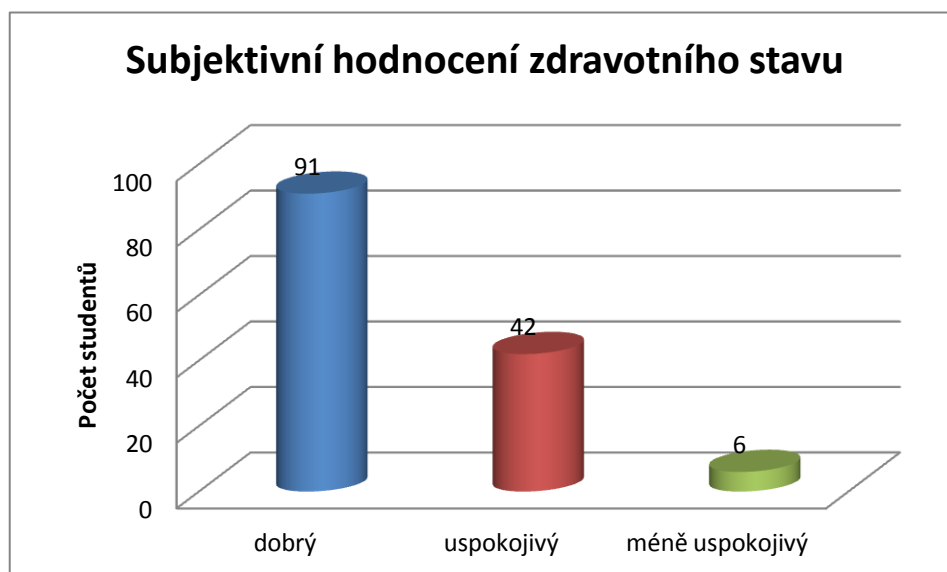
Pro ověření hypotéz byla zvolena metoda dotazníkového šetření. Pro tu byl sestaven dotazník se 30 otázkami, ty byly uzavřené, otevřené a polouzavřené. Šetření se účastnilo 164 respondentů, studentů U3V při Mendelově univerzitě v Brně, účast na šetření byla dobrovolná a anonymní. Respondentům bylo vysvětleno, jak mají dotazník vyplňovat.

1.1 Výsledky empirického šetření

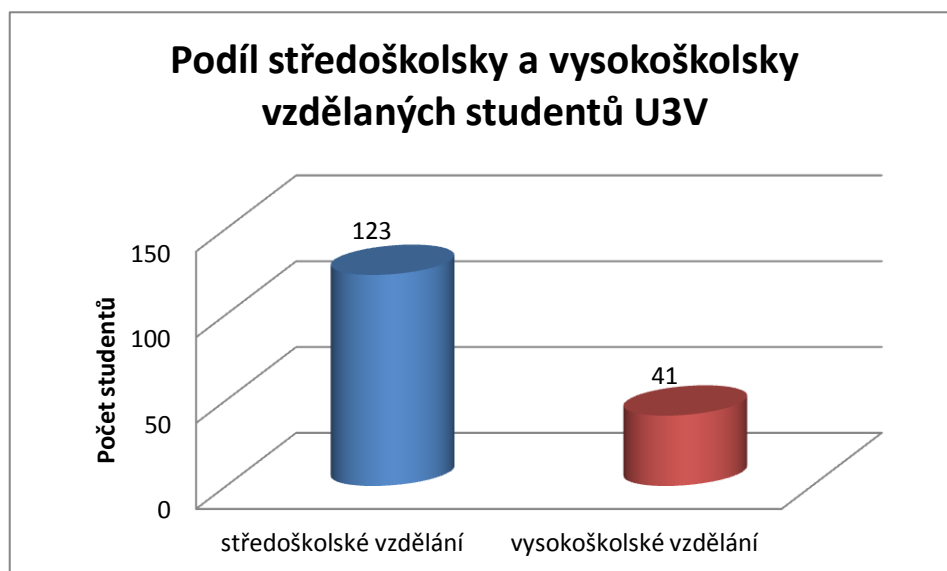
Tato kapitola obsahuje graficky zpracované výsledky dotazníkového šetření mezi 164 studenty U3V Mendelovy univerzity v Brně v roce 2011.

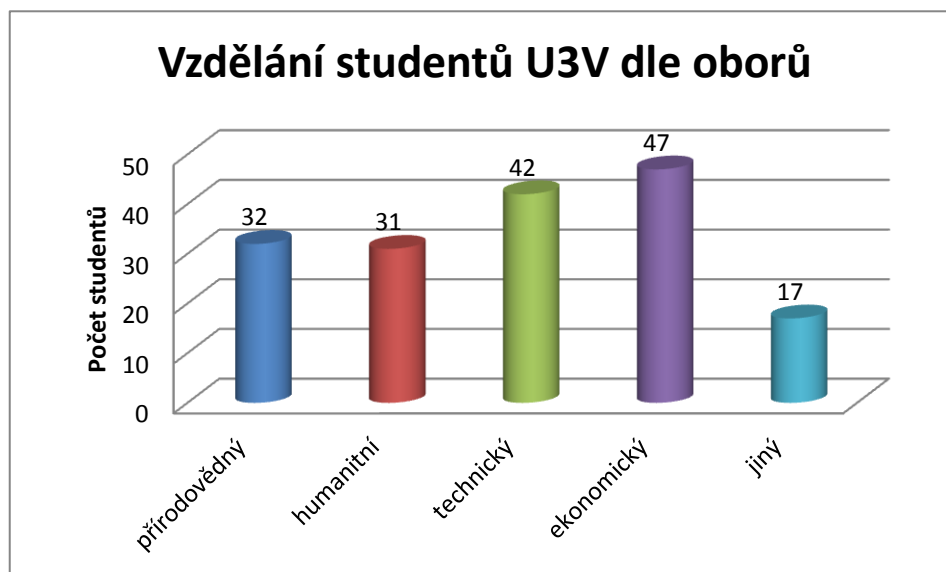
Graf 7. Věková a genderová struktura studentů U3V MENDELU v roce 2011

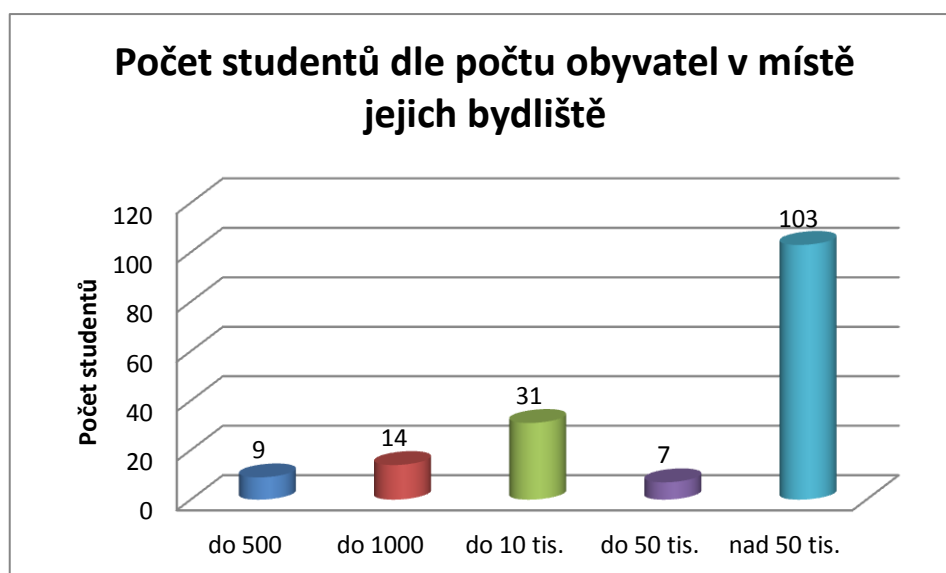
Graf 8. Subjektivní hodnocení zdravotního stavu posluchači U3V MENDELU

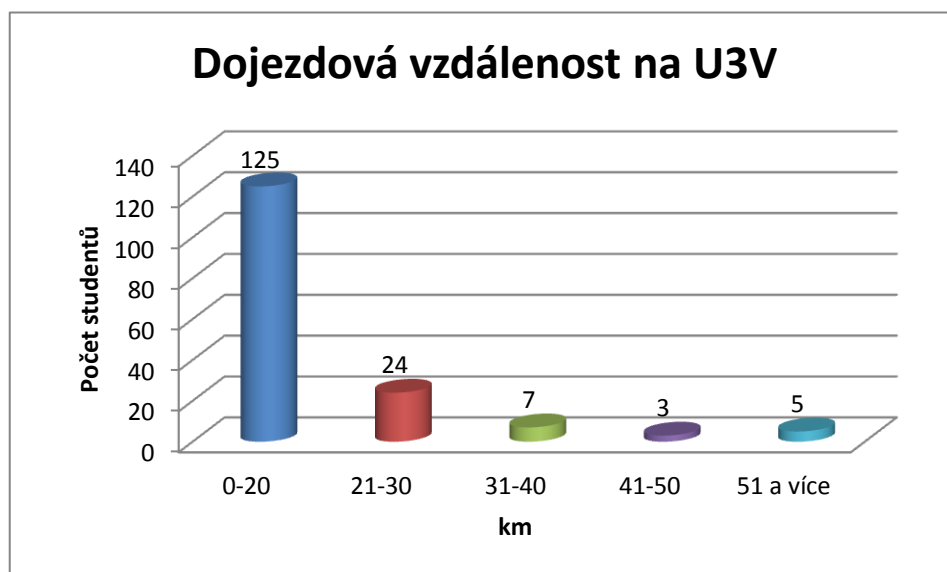
Graf 9. Podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných studentů U3V MENDELU

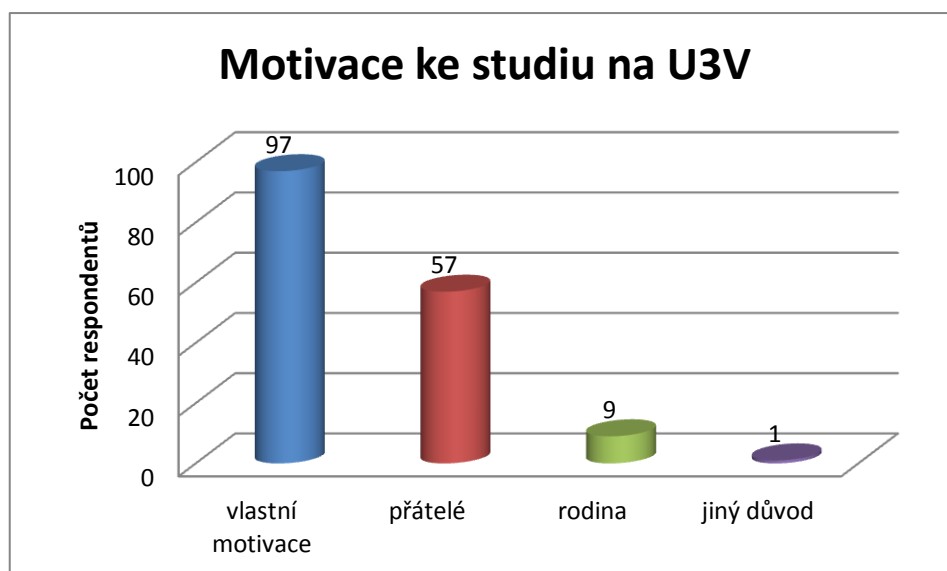
Graf 10. Struktura vzdělání studentů U3V MENDELU dle oborů. (Někteří studenti uvedli vzdělání ve více než jednom oboru). V kategorii jiný obor uvedlo 11 studentů zdravotnictví, 2 studenti obor textilní, 3 všeobecný, 1 potravinářství.

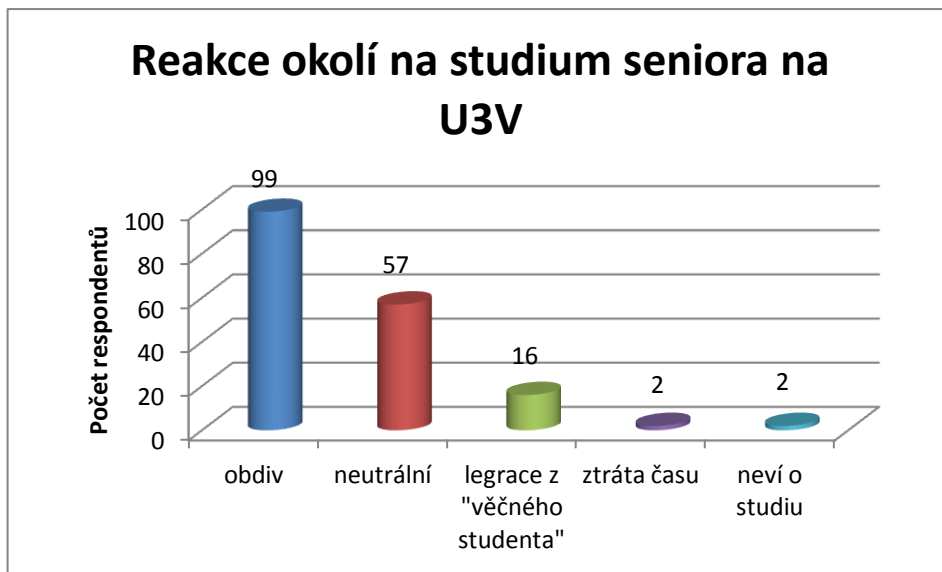
Graf 11. Počet studentů U3V MENDELU dle počtu obyvatel v místě jejich bydliště

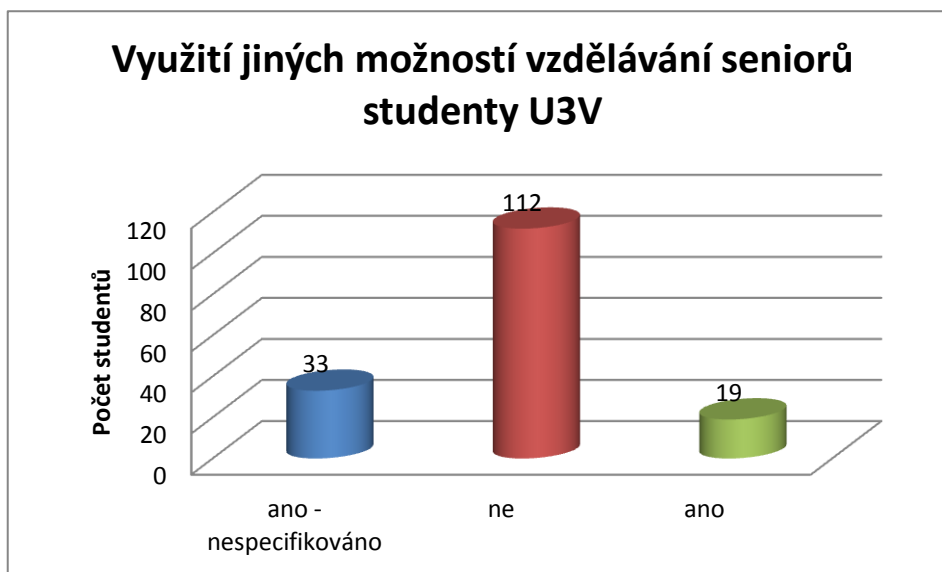
Graf 12. Počet studentů U3V MENDELU dle dojezdové vzdálenosti

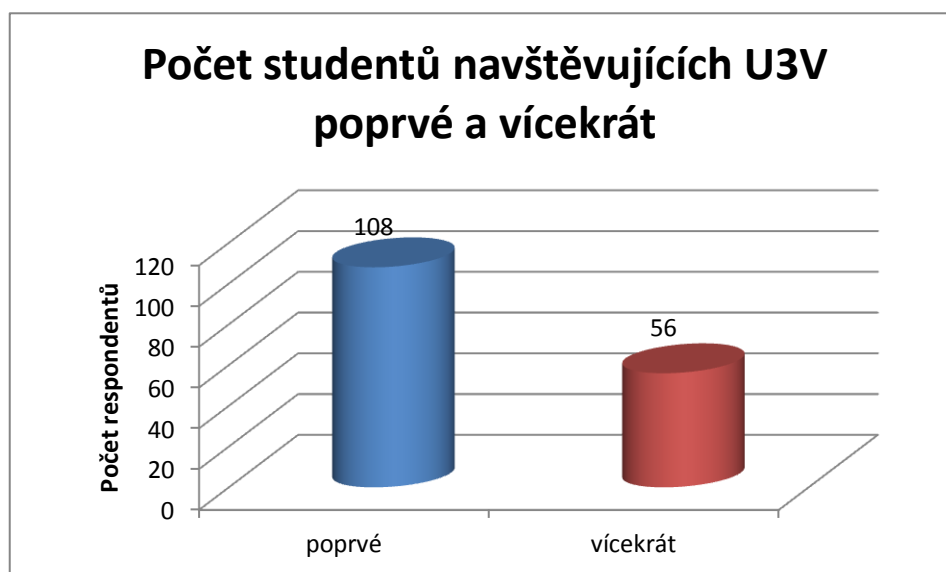
Graf 13. Motivace seniorů ke studiu na U3V MENDELU

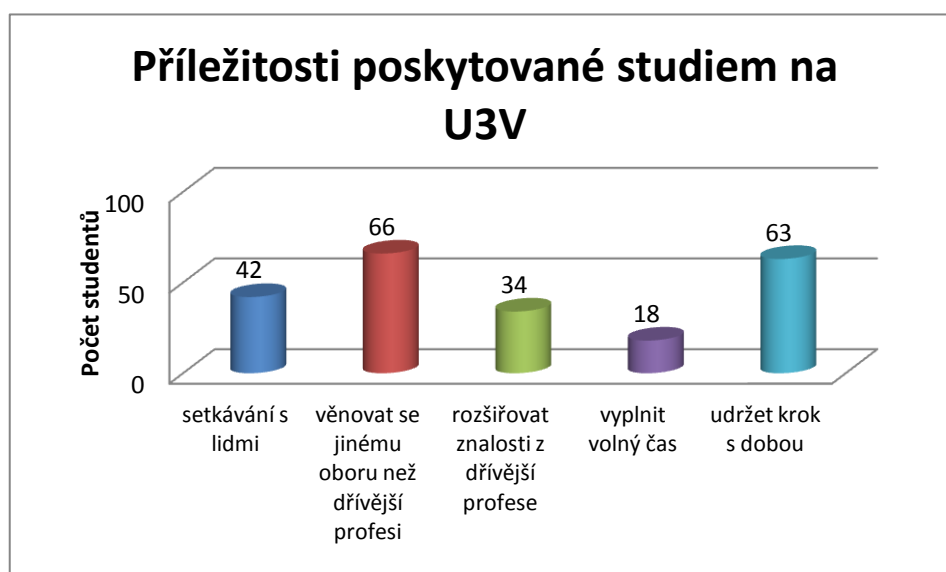
Graf 14. Reakce okolí seniorů na jejich studium na U3V MENDELU (Několik posluchačů uvedlo zároveň odpověď „Okolí mě obdivuje a dělá si legraci z věčného studenta“.)

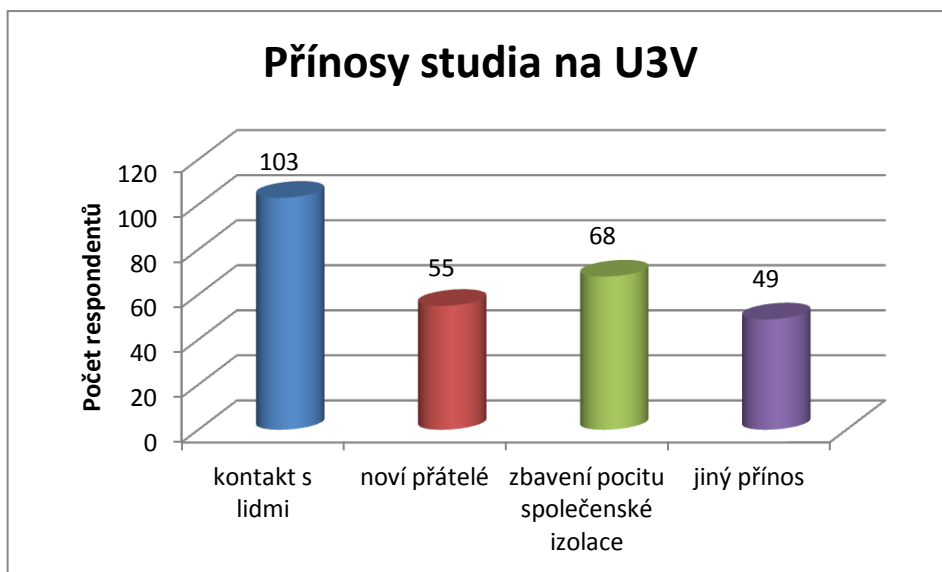

Graf 15. Využití jiné možnosti vzdělávání seniorů studenty U3V MENDELU (senioři, kteří specifikovali využitý obor, uvedli v 11 případech kurz na Policejní akademii, ve dvou případech na Senior akademii, kurzy na Masarykově univerzitě, zdravotnické přednášky, vlastivědné přednášky, po jednom případě kurzy na Univerzitě obrany, VUT v Brně, trénink paměti, jazykový kurz, kurz keramiky, katechetický kurz Biskupství brněnského, kurzy na Farmaceutické fakultě VFU a kurz fotografování.

Graf 16. Počet studentů navštěvujících U3V poprvé a vícekrát

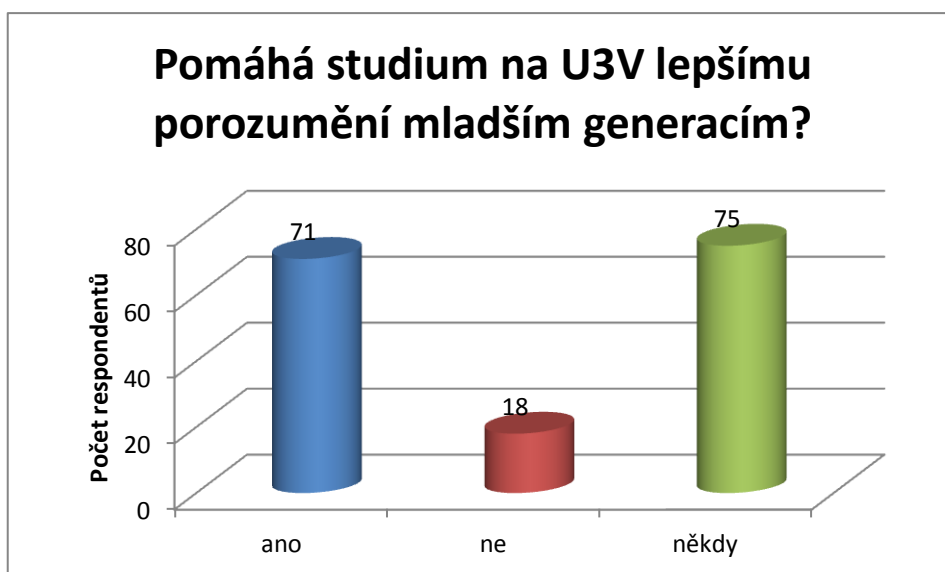
Graf 17. Příležitosti poskytované studiem na U3V MENDELU pohledem seniorů
(Bylo možno volit více odpovědí.)

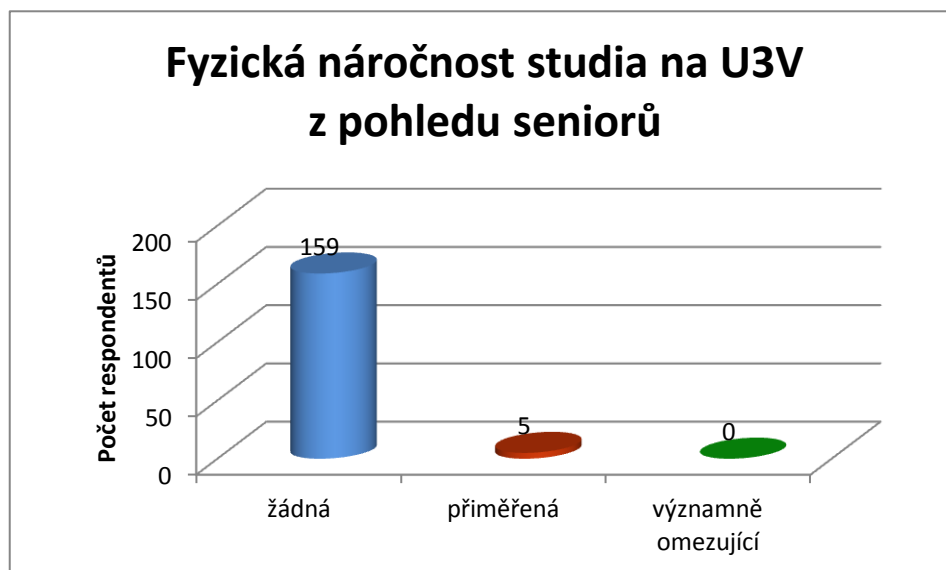
Graf 18. Přínosy poskytované studiem na U3V MENDELU pohledem seniorů

(Bylo možno volit více odpovědí.)

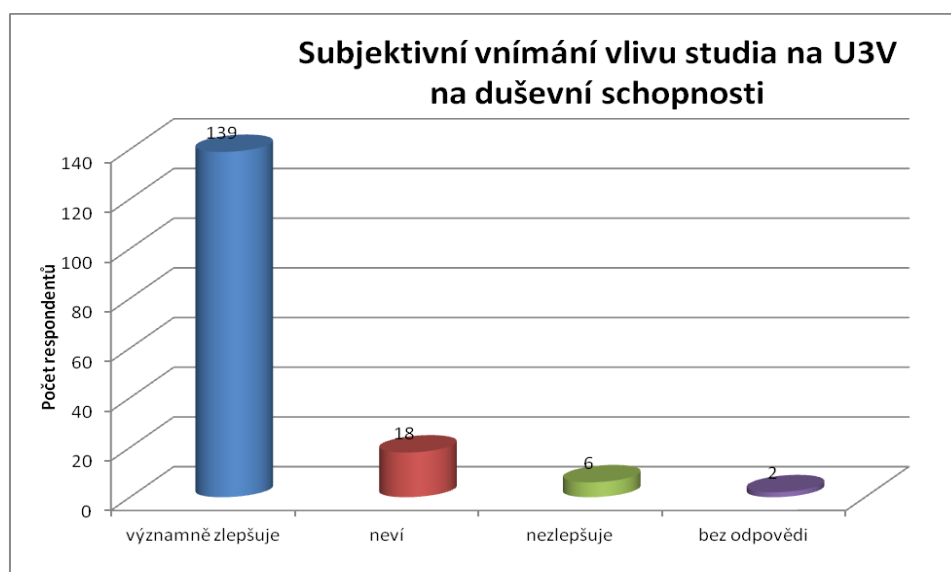
Jako jiné přínosy studia U3V nejvíce seniorů uvádělo získání nových vědomostí a informací z jiných oborů (30 respondentů), trénink mozku (3 studenti), udělat něco pro sebe (2 studenti) a po jedné byly odpovědi: zvýšení sebevědomí, práce s internetem, získání praktických rad, výběr místa, kam by se chtěl student podívat, a výběr zajímavého kurzu.

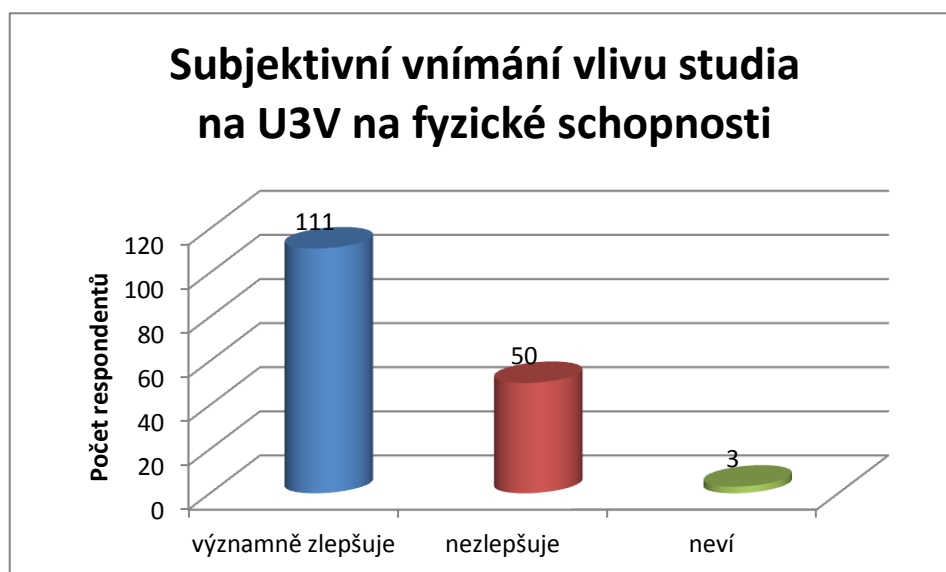
Graf 19. Četnost odpovědí seniorů na otázku „Domníváte se, že studium na U3V Vám pomáhá lépe porozumět mladším generacím?“

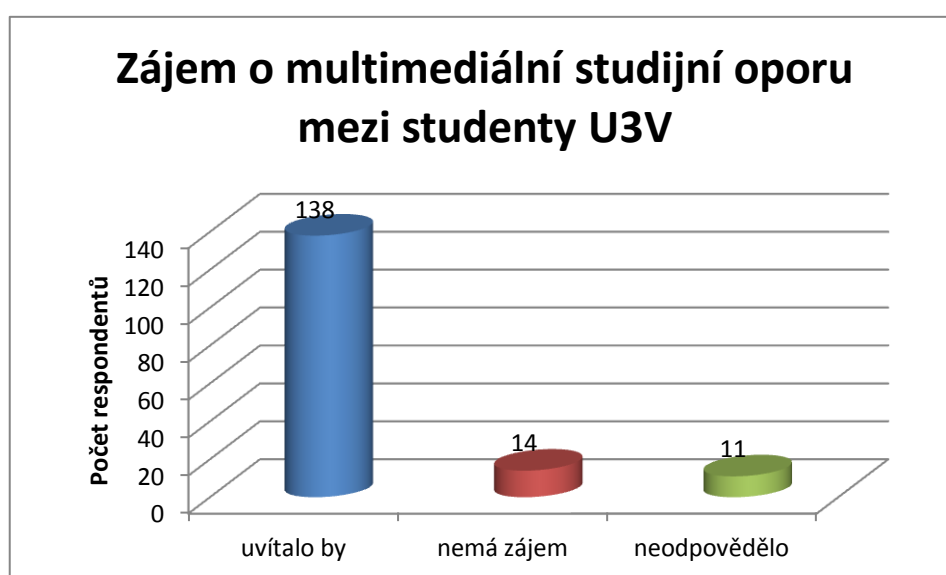
Graf 20. Fyzická náročnost studia na U3V MENDELU pohledem seniorů

Graf 21. Subjektivní vnímání vlivu studia na U3V MENDELU na duševní schopnosti seniorů

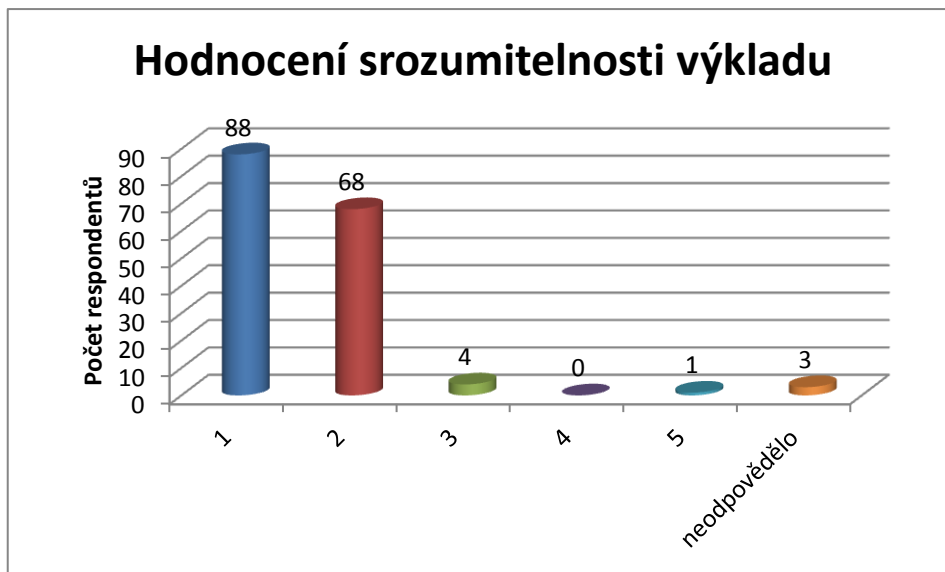

Graf 22. Subjektivní vnímání vlivu studia na U3V MENDELU na fyzické schopnosti seniorů

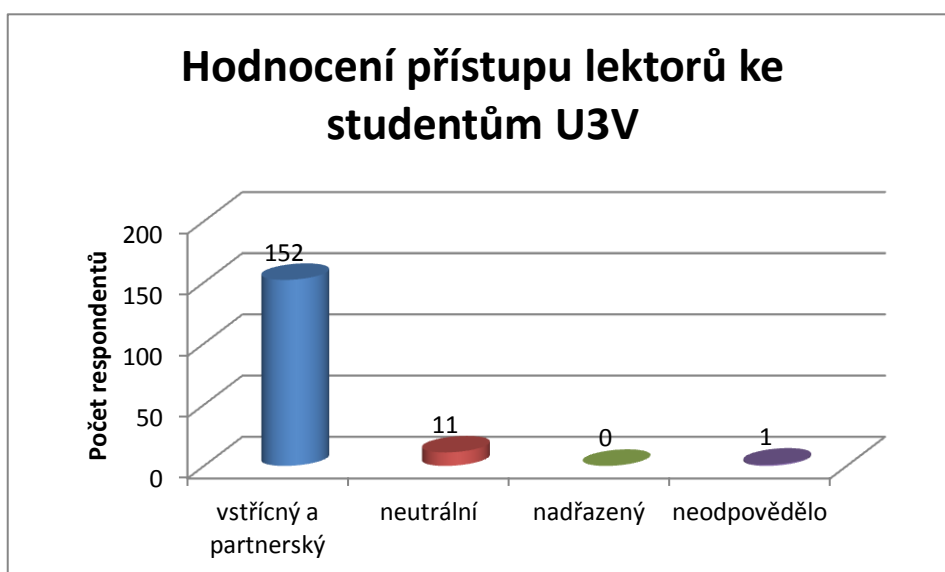
Graf 23. Hodnocení zájmu o multimediální studijní oporu mezi dotazovanými studenty U3V MENDELU

Studenti, kteří neměli zájem o multimediální pomůcky, uvedli jako důvod dostatečnost textových materiálů (11 respondentů), avšak pouze v jednom případě byla důvodem nezájmu neznalost obsluhy počítače.

Graf 24. Hodnocení srozumitelnosti výkladu studenty U3V. Hodnotící stupnice odpovídala známám ve škole.

Na otázku „Co by podle Vás zlepšilo srozumitelnost výkladu?“ odpovědělo pouze 19 posluchačů, přičemž někteří uvedli více možností. Šestnáct posluchačů projevilo zájem o zařazení praktických cvičení, patnáct by uvítalo doplnění výuky videomateriály, šest posluchačů vyžaduje hlasitější projev přednášejícího a pět posluchačů navrhuje rozdělení obsáhlejších témat na několik dílčích přednášek.

Graf 25. Hodnocení přístupu lektorů ke studentům U3V

Na otázku „Upřednostňujete jako přednášející spíše mladší učitele (asi do 30 let), středního věku (kolem 50 let), nebo na věku učitele nezáleží?“ dva posluchači odpověděli, že upřednostní mladší přednášející, přičemž jako klíčový faktor uvádějí zaujetí lektora pro obor. Přednášející středního věku by upřednostnilo 13 posluchačů a 150 posluchačů uvádí, že věk lektora není rozhodující.

Další otázky se týkají výuky na U3V MENDELU. Jejich cílem bylo zjistit, jak jsou studenti spokojeni s její kvalitou, jaké by uvítali změny oproti současné nabídce témat přednášek, zda by opět volili studium na U3V MENDELU a zda by je doporučili svým přátelům.

Na otázku „Pokud se budete rozhodovat pro další studium na U3V“ odpovědělo 115 posluchačů, že zvolí některý z nastavbových programů U3V MENDELU, 31 posluchačů využije i možnost studovat na U3V při jiné univerzitě a 12 posluchačů neodpovědělo. (Posluchači mohli volit více než jednu odpověď). Tato odpověď dokazuje spokojenost s kvalitou výuky.

Jedním z cílů dotazníkového šetření bylo také zjistit, zda by posluchači doporučili studium na U3V MENDELU svým přátelům a proč. (Posluchači mohli uvést více možností.) Odpovědi se různily. Osm posluchačů uvádí možnost dovědět se něco nového, 34 posluchačů uvádí vysokou úroveň přednášek, možnost kontaktu s lidmi uvádí 105 posluchačů, kontakt s vrstevníky považuje za kritérium k doporučení studia jeden posluchač, význam vzdělávání uvádějí tři posluchači, užitečnost zejména pro seniory – zahrádkáře uvádí dva posluchači. Dva posluchači by doporučili studium na U3V z důvodu možnosti růstu osobnosti, uchování a rozvoje intelektu. Jako návrat do mládí uvádí studium jeden posluchač, pestrost přednášek oceňuje 12 posluchačů. Tři posluchači na tuto otázku neodpověděli.

Bylo také zjišťováno, zda jsou pro posluchače zajímavé všechny nabízené tematické okruhy přednášek. Posluchači odpovídali pouze ano či ne, přičemž možnost „ano“ volilo 127 posluchačů, možnost „ne“ 33 a neodpověděli tři posluchači.

Zjištění subjektivní užitečnosti či neužitečnosti nabízených témat bylo předmětem další otázky. Osmdesát osm dotazovaných považovalo za užitečná témata o zahradě, pěstování a ochraně rostlin a přírodě, téměř vše označilo za užitečné 36 dotazovaných, témata o kvalitě potravin a zdravé výživě považovalo za užitečná 20 posluchačů,

ekonomická témata (především týkající se rodinných financí) 19 posluchačů, společensko-vědní témata a témata o EU 19 posluchačů a témata o zdraví člověka 10 posluchačů.

Další otázka zněla „Jaké téma byste ještě uvítali, případně chtěli rozšířit?“ a 44 studenti na otázku neodpověděli, 41 studentů by témata nerozšiřovalo, dva studenti považují nabídku a rozsah za dostačující. Z dalších odpovědí plyne, že největší zájem mají studenti o rozšíření témat o zahradě (celkem 40 respondentů), z toho 30 respondentů uvádí pěstování zahradních užitkových a okrasných rostlin a 10 zahradní architekturu. Následují: zdravá výživa a kvalita potravin (13), pěstování a využití léčivých rostlin (7), zdraví člověka (5), zařazení více praktických cvičení a exkurzí (5), přírodovědná témata (4), lesnictví a myslivost (3), zoologie (3), psychologie (3), globalizace a Evropa (3), filozofie (2), vinařství (2), včelařství (2), zájmový chov a zdraví domácích zvířat (2), ekonomika (2), technika (2), právo (1), finanční gramotnost (1), historie (1), publikace a psaní dokumentů (1), historie zemědělských kalendářů (1), zpracování masa a výroba uzenin (1).

Dále bylo zjišťováno, které z nabízených témat považují studenti za zbytečné a chtěli by je nahradit jiným, případně jakým. Žádnou odpověď neuvědomilo 90 studentů, 38 studentů považuje všechna témata za užitečná. Přednášky věnované daním a ekonomice považuje za zbytečné 13 respondentů. Dále jsou uváděny: politika, globalizace a Evropská unie (10), lesnictví (3), vždy jeden student považoval za zbytečné přednášky věnované mechanizaci, geologii, pedologii, mikrobiologii, trávníkářství a psychologii. Jako náhradní témata, příp. jejich rozšíření ve stávající nabídce studenti uvedli: zahradnictví (6), zemědělství a lesnictví (1), trávníkářství (1), příroda a využití přírodních zdrojů (1), hospodaření rodiny (1) a zařazení více exkurzí (1). Jeden student uvedl, že každému vyhovuje něco jiného.

Poslední dvě otázky se týkaly kapacity a možnosti uspokojení zájmu seniorů o studium na U3V.

Otázku „Jaké jsou Vaše zkušenosti s uspokojením zájemců o studium na U3V Mendlu?“ ponechalo bez odpovědi sedm respondentů, tři uvádějí, že situaci neznají. Za dostatečnou považuje kapacitu 95 respondentů, 57 respondentů považuje kapacitu za nedostatečnou a dva uvádějí čekací lhůtu na přijetí 1-2 roky.

Poslední otázka zjišťovala, zda studenti vnímají jako omezení fakt, že U3V jsou určeny pouze zájemcům s minimálně středoškolským vzděláním ukončeným maturitou. Kladně odpovědělo 49 posluchačů, záporně 113 a jeden posluchač na otázku neodpověděl.

1.2 Diskuse k výsledkům

Věková a genderová struktura posluchačů U3V MENDELU v roce 2011 je uvedena v grafu 6, průměrný věk posluchačů účastnících se výzkumu byl 70,5 roku. Při hodnocení průměrného věku posluchačů kurzů U3V Masarykovy univerzity v Brně zjistili Adamec a Hašková (2010) věk 67,5 roku, přičemž nejmladšímu posluchači bylo 41 let, tento fakt autoři vysvětlují pravděpodobností, že jde o osoby v invalidním důchodu, neboť přijetí na U3V je podmíněno dosažením důchodového věku. Věkovou strukturou účastníků počítačových kurzů U3V při MU v Brně se zabýval Dosedla (2010), ke skupině 61-70letých náleželo asi 70 % posluchačů, asi 20 % náleželo do skupiny 71-80 let, přičemž kurzů se účastní více než 80 % žen. Vojáčková (2010) uvádí, že největší zastoupení měla věková skupina 60-65 let, přičemž ženy tvořily většinu posluchačů. Obdobně mezi 651 studenty U3V ve Wroclavi bylo v roce 2006 590 žen a 61 mužů (Wnuk a Malec, 2006). Při průzkumu mezi 257 studenty U3V v polské Bydhošti, zjistili Zielińska-Więczkowska et al. (2012), že průměrný věk studentů je $64,54 \pm 6,01$ let, z toho je 92,2 % žen a 7,8 % mužů. Na Université des Aïnés v Belgii byl poměr studujících seniorů – žen a mužů - 60:40 (Swindell a Thompson 1995). Alfageme (2007) při sociologickém průzkumu zjistil, že na U3V ve Španělsku studují senioři relativně mladí, v poměrně dobrém socioekonomickém postavení, a většinu tvoří ženy. Údaje z U3V v Barceloně uvádějí, že mezi posluchači převažovaly ženy (70,1 %), muži tvořili 29,9 %, věkové zastoupení je ve skupině 50-59 let 3 % studentů, 60-69 let 38,1 %, 70-79 let 44,8 % a skupina 80letých a starších nebyla zastoupena (Villar et al., 2011). Mezi studenty U3V na ZČU v Plzni bylo při výzkumu realizovaném Miňhovou a Lovasovou (2012) 18,6 % mužů a 81,4 % žen, převládaly věkové skupiny 60-65 let – 38,87 % a 66–70 let – 31,98 %. Tento stav vysvětlují autorky nikoli stavem populace, ale odlišným vztahem mužů a žen seniorského věku ke vzdělávání a k potřebě uspokojit sociální kontakty.

Jak ukazují výsledky z U3V MENDELU a zjištění jiných autorů, jsou převládající skupinou studentů na U3V ženy. Tento stav je dán demografickým složením obyvatelstva ve vyspělých zemích, kdy ve věkové skupině nad 50 let mají ženy početní převahu.

Při subjektivním hodnocení zdravotního stavu uvádějí posluchači U3V MENDELU v 53,3 % dobrý, v 25,6 % uspokojivý a 0,4 % méně uspokojivý zdravotní stav. Zielińska-Więczkowska et al. (2012) zjišťovali situaci mezi posluchači U3V v polské Bydhošti, přičemž 54,5 % posluchačů považovalo své zdraví za dobré, 45,5 % posluchačů

uvádí přítomnost chorob spojených s věkem, jako jsou např. kardiovaskulární choroby, zejména hypertenze, cukrovka, degenerativní onemocnění kloubů a páteře, choroby gastrointestinálního a urogenitálního traktu, příp. některé další. Escuder-Mollon (2012) prováděl v akademickém roce 2010/2011 průzkum mezi 72 studenty U3V ve Španělsku, 86 % udávalo dobré zdraví, 14 % uvedlo, že má poměrně závažné zdravotní problémy.

Zdravotní stav je jedním ze základních faktorů, které ovlivňují motivaci člověka k vykonávání určité činnosti. Řada lidí, seniory nevyjímaje, obvykle rezignuje na aktivitu v případě zhoršeného zdravotního stavu. Z tohoto důvodu bylo možno očekávat odpovědi respondentů, kdy většina z nich považuje svůj zdravotní stav za dobrý nebo uspokojivý.

V rámci dotazníkového šetření byl zjišťován i podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných studentů U3V MENDELU.

Mezi dotazovanými studenty U3V bylo 25 % vysokoškoláků a 75 % absolventů středních škol. Ve výzkumu prováděném Šerákem (2009) mezi účastníky zájmového vzdělávání dospělých, tvořili absolventi středních škol 36,4 %, 10,3 % absolventů VOŠ a vysokoškoláci 45,4 %, tento poměr byl tedy opačný, než ukazuje výzkum z U3V MENDELU. Důvodem tohoto rozdílu však může být rozdílné věkové spektrum dotazovaných a také to, že průzkum prováděný Šerákem (2009) se netýkal jen posluchačů U3V. Dosažené vzdělání je jedním z motivů pro vzdělávání v seniorském věku (Beneš 2003). To potvrzují i údaje Šeráka (2009), podle nějž se zájmového vzdělávání účastnilo jen 7,9 % dotazovaných s nižším než středoškolským vzděláním s maturitou. Miňhová a Lovasová (2012) prováděly výzkum na U3V ZČU v Plzni a zjistily, že mezi posluchači jsou zastoupeni senioři se základním vzděláním 0,81 %, středoškoláci bez maturity 6,07 %, absolventi středních škol s maturitou 69,23 % a vysokoškoláci 23,89 %. V USA se zabývali touto problematikou Cruce a Hillman (2012) a zjistili, že zájmového formálního vzdělávání dospělých ve věku 55-79 let se účastnilo 7 % absolventů základních škol, 11 % absolventů středních škol a 82 % účastníků mělo vyšší než středoškolské vzdělání. Zajímavý podíl vzdělanostních skupin uvádí z U3V v Barceloně Villar et al. (2011), kdy zde studuje 1,5 % posluchačů bez formálního vzdělání, 20,9 % se základním vzděláním, 22,4 % absolventů bakalářského studia a 13,4 % absolventů magisterského, případně vyšších stupňů studia. Ve výzkumu prováděném na University of Balearic Islands Orte et al. (2012) zjistili, že asi 24 % studentů tvoří lidé s vyšším vzděláním.

V České republice je studium na U3V na většině univerzit podmíněno absolutoriem minimálně střední školy s maturitou, tato prerekvizita neplatí na U3V MENDELU v případě jednoletých kurzů. Rozdíl je také ve věkové hranici, které musí uchazeč o studium na U3V v různých zemích dosáhnout, v ČR je to 60 let, případně dosažení věku starobního důchodu, před dosažením této hranice může být uchazeč přijat na základě žádosti rozhodnutím děkana, nebo jiného oprávněného pracovníka.

Při zjišťování struktury vzdělání studentů U3V MENDELU podle oborů někteří studenti uvedli více než jeden vystudovaný obor. Mezi posluchači byli rovnoměrně zastoupeni absolventi přírodovědných, humanitních, technických a ekonomických oborů. V kategorii jiný obor uvedlo 10 studentů zdravotnictví, dva studenti obor textilní, tři všeobecný, jeden potravinářství (tyto obory by bylo možno přiřadit k výše zmiňovaným kategoriím, rovnoměrnost zastoupení by se však významně nezměnila). V dostupné literatuře nebyla tato problematika řešena.

Jednou z ověřovaných hypotéz byla nepřímá úměra mezi počtem posluchačů a dojezdovou vzdáleností na U3V. Tato hypotéza se potvrdila, 91 % posluchačů U3V MENDELU dojíždí na přednášky do Brna ze vzdálenosti do 30 km. Se vzrůstající vzdáleností počet dojíždějících studentů výrazně klesá. Podobný výsledek zaznamenává i Vojáčková (2010), kdy na U3V při Vysoké škole polytechnické v Jihlavě dojíždí ze vzdálenosti do 30 km 94 % posluchačů, a jen 6 % dojíždí ze vzdálenosti větší. Šauerová (2012) uvádí ve svém průzkum prováděném mezi respondenty ve věku od 20 let zaměřeném na aktivity ve stáří, že si uvědomují důležitost vhodných aktivit, jako je např. čtení a vzdělávání se na U3V pro psychickou kondici, zde však starší respondenti zároveň dodávají, že jsou pro ně U3V obtížně dostupné, nebo nenabízejí programy odpovídající jejich zájmům.

Z tohoto zjištění vyplývá, že větší možnost vzdělávat se mají senioři z větších měst, kde jsou instituce tuto možnost nabízející. V menších městech však často fungují pobočky U3V, případně mají senioři možnost zúčastnit se jiné vzdělávací aktivity. Horší podmínky pro vzdělávání mají senioři ze vzdálenějších vesnic s horším dopravním spojením. Řešením této situace by bylo rozšíření virtuálních U3V. To by však předpokládalo, kromě zajištění vhodných prostor, zajištění zvýšení počítačové gramotnosti seniorů, a také případnou asistenci speciálně vyškolených pracovníků, např. knihoven, nebo dobrovolníků z řad příslušníků mladší generace.

Ukončení aktivní ekonomické činnosti je jedním, a velmi důležitým, z mezních bodů v životě člověka, kdy dochází k významným změnám v jeho aktivitách. Ty se týkají zejména druhu aktivit provozovaných ve volném času, zpravidla dochází k jejich omezení, stejně jako se omezí sociální kontakty (Bumbálek, 2005). Jelikož existuje několik různých teorií vztahujících se ke změnám v potřebě sociálních kontaktů u seniorů, lze uvést zejména teorii socio-emocionální selekce, která říká, že preference jedince k sociálním vazbám jsou ovlivněny jeho pohledem na budoucí život – pokud očekává další život, volí kontakty užitečné do budoucna, a aktivity k nim směřující – například získávání informací (Bumbálek, 2005). Výzkumy prokázaly, že nové zájmy se v seniorském věku vytvářejí zřídka, většinou se lidé vracejí k činnosti, která je již dříve zaujala, ale kterou nemohli z nějakých důvodů realizovat (Beneš 2003; Šerák 2009). Adamec a Hašková (2010) zjišťovali motivaci ke studiu u posluchačů U3V Masarykovy univerzity v Brně (MU), v 98,5 až 100 % převládala chuť získat nové poznatky a informace, udržení se v dobré psychické kondici, udržení a prohloubení vědomostí z oblasti zájmů a smysluplné využití volného času. Smysluplné využití volného času uvedlo jako motiv studia 15,6 % a získání nových vědomostí 30,4 % posluchačů U3V MENDELU. Možnost udržet si a prohlubovat vědomosti z dřívější profese uvedlo na MU 58,3 % posluchačů (Adamec a Hašková, 2010). Na U3V MENDELU tuto možnost uvedlo 29,6 % posluchačů. Čornaničová (2007) uvádí jako motivační prvky studia v seniorském věku rozšíření a doplnění či získání nových poznatků, kompenzaci poklesu výkonnosti, přípravu na stáří, porozumění sobě sama a vnesení struktury a řádu do života. Podobně Kanonowicz (2005) uvádí jako motivy ke studiu na U3V udržování duševní aktivity, kontinuální rozvoj osobnosti, potřebu zachování zdraví, potřebu účastnit se společenských aktivit, nalezení nových zájmů, uspokojení potřeby poznání nových věcí a nových vědeckých poznatků a také poskytnutí vědomostí rodině, zejména vnoučatům. Jak ukazují výzkumy prováděné ve Španělsku (Villar et al., 2011), studenti – senioři nestudují primárně kvůli profesnímu vzdělání a uplatnění na trhu práce, ale hledají ve studiu sociální kontakty, aktivitu, zlepšení porozumění světu, v němž žijí, a chtějí se naučit dovednostem užitečným pro každý den. Sociální důvody studia U3V (28 %) i zájem některých lidí účastnit se a získat určitou formou akademické vzdělání (72 % studentů) uvádí (Escuder-Mollon, 2012). Šauerová (2012) uvádí, že všichni respondenti účastníci se jejího výzkumu jsou si vědomi důležitosti a kladou důraz na pohybové a duševní aktivity pro zvýšení fyzické a psychické kondice, ne všichni však nějakou aktivitu cíleně provozují.

Jak tedy plyne z výše uvedených faktů, je motivace seniorů ke studiu na U3V poměrně univerzální napříč sociokulturními podmínkami jednotlivých zemí.

Zajímavá jsou zjištění subjektivního vnímání reakcí okolí seniorů na jejich studium na U3V MENDELU. Pocit obdivu studenta-seniora okolím uvádí 99 respondentů, neutrální postoj okolí vnímá 57 respondentů. Zajímavá je odpověď několik seniorů, kteří uvedli zároveň možnosti „okolí mě obdivuje a dělá si legraci z věčného studenta“, ta může být důkazem zdravého nadhledu a vzájemných pozitivních vazeb s okolím (Hrudová, 2012b). Poněkud překvapivé jsou odpovědi seniorů, že lidé v okolí považují jejich studium za ztrátu času, nebo o studiu vůbec neví. Zde se nabízí otázka, proč tomu tak je. Je pravdou, že lidé mladší často považují vzdělávání v seniorském věku za zbytečné, z čehož pak vyplývá způsob jejich reakce na studium blízkého seniora. Poněkud těžší je pokusit se odhalit důvod, proč se senior se svým studiem svému okolí „nepochlubí“. Zde je jistě možných několik odpovědí, např. senior předem očekává negativní reakci okolí; necítí v okolí takovou míru opory, aby se chtěl svěřit. Tento stav by zcela jistě zdůvodnili psychologové. Z hlediska motivace seniora ke vzdělávání nebo jakékoli jiné činnosti jsou tyto reakce nevhodné.

Pouze dva studenti U3V MENDELU odpověděli, že studium je jejich okolím považováno za ztrátu času. Tento názor veřejnosti koresponduje se sdělením Pacovského (2010), podle nějž někteří lidé považují investici do vzdělávání seniorů za neproduktivní. Je však třeba si uvědomit, že vzdělání na U3V využívají senioři v dobré psychické a fyzické kondici, kteří jsou schopni je ještě po řadu let využívat.

Průzkum zjišťoval, zda dotazovaní studenti U3V MENDELU využívali i jiné možnosti vzdělávání seniorů. Sto dvanáct posluchačů nevyužilo jinou možnost vzdělávání, 33 posluchači využili, avšak nespecifikovali jakou. Senioři, kteří specifikovali využitý obor uvedli v devíti případech kurz na Policejní akademii, ve dvou Senior-akademii, dva studenti uvedli účast v kurzech na Masarykově univerzitě, po jednom případě kurzy na Univerzitě obrany a VUT v Brně. Další vzdělávání využívají dospělí včetně seniorů i v jiných zemích. Údaje z USA, jak je uvádí Cruce a Hillman (2012), ukazují, že formálního vzdělávání (kurzy umožňující získání nějakého kvalifikačního osvědčení, profesní kurzy a zájmové kurzy) se účastní 33 % dospělých ve věku 55-79 let, zatímco 69 % lidí z této věkové skupiny se účastní nějakého typu informálního vzdělávání, např. klubových aktivit.

Zjišťován byl i počet studentů navštěvujících U3V poprvé a vícekrát. Z dotazovaných 164 studentů U3V MENDELU uvedlo 108, že se studia účastní poprvé, avšak 56 uvedlo vícenásobné studium. Senioři studující vícekrát navštěvovali buď U3V při jiné univerzitě, zejména při Vysokém učení technickém, Masarykově univerzitě, Veterinární a farmaceutické univerzitě v Brně, nebo některý z nastavbových programů na U3V MENDELU.

Orte, Ballester a Macías (2012) prováděli výzkum na vzorku 333 studentů seniorského programu University of Balearic Islands a zjistili, že 34,5 % studentů studuje déle než pět let, přičemž déle studující senioři využívají nastavbových programů.

Na otázku, kdo (nebo co) přivedl(o) seniora ke studiu na U3V odpovědělo 97 respondentů, že šlo o osobní motivaci, 57 respondentů uvedlo doporučení přátel, 9 respondentů doporučení rodiny a 1 respondent jiný důvod. Escuder-Mollon (2012) ve svém průzkumu na U3V na Jaume I University of Castellon ve Španělsku zjistil, že 62 % studentů začalo studovat proto, že se o této možnosti dověděli od kolegů, příbuzných či přátel; 38 % bylo motivováno vlastním zájmem, veřejnou kampaní, nebo přímou účastí na informační schůzce o studiu.

Zde se potvrzuje význam vlastní motivace ke studiu a z pohledu adaptačních strategií je v tomto případě patrné používání konstruktivní strategie (Krystoň, 2012). Posoudit, zda studium započaté po doporučení přátel nebo rodiny, je výsledkem používání konstruktivní nebo obranné adaptační strategie není na základě tohoto průzkumu možné, neboť dotazník nebyl sestaven tak, aby toto bylo možné vyhodnotit.

Nejčastější odpovědí na otázku „Jaké jsou příležitosti poskytované studiem na U3V MENDELU pohledem seniorů?“ (přičemž bylo možno volit více odpovědí) byla „možnost získat nové poznatky z oboru, v němž senior pracoval“. Zde se promítá vliv dřívějšího vzdělání a původní profese. Potvrzuje se také, že převládají již vytvořené zájmy, nikoli nové, což odpovídá i zjištění Beneše (2003). Získání nových vědomostí a nového pohledu na dění ve světě a tak i získání sebevědomí potřebné k diskusím nejen s vrstevníky, ale i s příslušníky mladší generace, zejména členy rodiny uvádí jako přínos vnímaný studenty U3V Escuder-Mollon (2012).

Za nejvýznamnější přínosy studia označují studenti-senioři možnost kontaktu s lidmi, získání nových přátel a zbavení se pocitu společenské izolace. Tyto přínosy korespondují s potřebou afiliace, jako významného motivu pro vyhledávání sociálních

kontaktů. Odpovídají také teorii aktivity, jež říká, že aktivní zapojení člověka do nějakého druhu společenské aktivity příznivě ovlivňuje jeho psychickou pohodu a je jedním ze způsobů zvládnání osamělosti (Bumbálek, 2005). V kategorii „jiný přínos“ označilo nejvíce seniorů „získání nových vědomostí“ (35), další odpovědi byly „trénink mozku“ (3), „udělat něco pro sebe“ (2), „zvýšení sebevědomí“ (1). Podle Kędziora-Kornatowské, Muszalika a Zielińskiej-Więczkowské (2011) jsou největšími přínosy studia na U3V udržení mentální kondice (80 % respondentů), fyzické kondice (49,8 % respondentů) a zvýšení sebevědomí a duševní kondice (43,1 % respondentů). Na španělských univerzitách třetího věku prováděli Villar et al. (2011) průzkum spokojenosti studentů, ve kterém mimo jiné zjišťovali i to, jaké přínosy poskytuje studium seniorům. Přínosem bylo získání znalostí z jiného oboru, osvěžení znalostí získaných před několika i desítkami let, trénink a udržování mysli, zejména paměti, dalšími přínosy bylo získání nových přátelství, upevnění sociálních vazeb. K přínosům studia na U3V podle průzkumů Escuder-Mollon (2012) patří získání schopnosti postavit se tváří v tvář realitě, senior je obklopen lidmi, kteří mají podobné problémy.

Porozumět mladším generacím pomáhá studium na U3V 71 studentu, 75 studentů se domnívá, že jim v tom studium pomáhá někdy, a 18 seniorů uvádí, že jim v porozumění mladším studium nepomáhá.

Studium na U3V MENDELU hodnotí senioři jako fyzicky nenáročné, pět respondentů považuje fyzickou náročnost za přiměřenou, nikdo ji nepovažuje za významně omezující.

Subjektivně vnímá vliv studia na U3V MENDELU na fyzické schopnosti jako významně zlepšující 111 seniorů, 50 seniorů uvádí, že studium jejich fyzické schopnosti nezlepšuje a tři nedokázali vliv posoudit.

Zjišťováno bylo i subjektivní vnímání vlivu studia na U3V MENDELU na duševní schopnosti: 139 respondentů se vyjádřilo, že studium jejich duševní schopnosti významně zlepšuje, 18 respondentů nedokázalo vliv posoudit, šest studentů se domnívalo, že studium jejich duševní kondici nezlepšuje a dva studenti na otázku neodpověděli.

Ve výzkumu prováděném v domovech důchodců a domovech – penziencech pro důchodce na Slovensku zjistil Határ (2005), že edukační aktivity jako prostředek pro udržení fyzické a psychické kondice vnímá 33 % žen a 44 % mužů. Jak uvádí Pufal-

Struzik (2011), senioři, kteří se aktivně věnují nějaké tvůrčí činnosti jsou v lepší psychické a fyzické kondici, cítí se méně osamělí a méně depresivní.

Hodnocen byl i zájem studentů U3V MENDELU o multimediální studijní oporu. Tu by uvítalo 98 % ze všech dotazovaných, což svědčí o počítačové gramotnosti těchto posluchačů a dále o zájmu mít k dispozici studijní materiály, které by mohli používat doma, nezávisle na přítomnosti ve výuce, a tak se vracet k probraným tématům dle individuální potřeby.

K hodnocení srozumitelnosti výkladu studenty U3V byla použita pětibodová stupnice odpovídající známkám ve škole. Zde bylo dosaženo velmi uspokojivého výsledku, kdy 63 respondentů hodnotilo známkou 1, 49 respondentů pak dvojkou. Znamky 3 a 4 nepoužil nikdo. Pětka byla využita v jednom případě (lze ji však považovat za irelevantní, jelikož posluchač v následující otázce „Co by zlepšilo srozumitelnost výkladu?“ uvedl, že není nutno nic zlepšovat). Dva posluchači na tuto otázku neodpověděli.

Na tuto otázku „Co by zlepšilo srozumitelnost výkladu?“ odpovědělo pouze 19 posluchačů. Jako prostředky zlepšení uvádějí zařazení praktických cvičení, používání videomateriálů, hlasitější projev lektora a také rozdělení některých obsáhlejších celků na dílčí přednášky. Použití didaktické techniky a názorných ukázek je důležité i podle Hrapkové (2010). Hlasitost a srozumitelnost projevu považují za jednu z klíčových kompetencí lektora Kryštof a Špatenková (2010). Srozumitelnost výkladu vnímají jako důležitý prvek vzdělávání i senioři na U3V ve Španělsku, kdy kritizují velké místnosti se špatnou akustikou, vlivem které bylo přednášejícímu špatně rozumět (Villar et al., 2011).

V rámci dotazníkového šetření bylo zjišťováno i hodnocení přístupu lektorů ke studentům U3V. Jak uvádí Beneš (2003), je andragogika výchova mezi partnery. Lektori na univerzitách třetího věku by tedy měli být partnery posluchačům - seniorům. Také Hrapková (2010) uvádí, že studenti U3V jsou vůči lektorovi spíše v partnerském vztahu, a studenti U3V oceňují na lektorech právě kolegiálnost, nenadřazenost, ochotu diskutovat, lidský a přátelský přístup. Hodnocením kvality a přístupu lektorů U3V se zabývali i Villar et al. (2011), senioři v jejich výzkumu uváděli, že lektor by měl projevovat entuziasmus, sounáležitost se studenty, měl by být odborník, komunikativní a adaptovaný na posluchače – seniory. Uvádí i názor studentů, že špatný výběr učitele

může zlikvidovat i jinak velmi dobře připravený studijní program. S tím souvisejí i jejich výtky k některým přednášejícím: mají nízkou úroveň přípravy na přednášku, nudný, monotónní výklad, špatný přístup ke studentům.

Provedené dotazníkové šetření na MENDELU ukázalo, že právě takto vnímají senioři přístup lektorů na U3V MENDELU, jen sedm posluchačů vnímalo přístup lektorů jako neutrální, významným a potěšujícím zjištěním bylo, že nikdo nepovažoval přístup lektorů za nadřazený.

Hrapková (2010), uvádí, že na ideální věk lektora se názory odborníků různí, a za jediný nedostatek, který mají mladí pedagogové oproti starším považuje nedostatek životních zkušeností. V průzkumu prováděném na U3V MENDELU většina seniorů uváděla, že na věku učitele nezáleží (Hrudová, 2012a).

Uspokojí U3V při MENDELU všechny zájemce? Je nabídka studia na U3V dostatečná? Zatímco dle dotazníkového šetření mezi posluchači U3V MENDELU v roce 2011, považují studenti ve většině kapacitu za dostatečnou, podle sdělení ze studijního oddělení U3V při MENDELU zájem seniorů o studium v základních i nadstavbových programech přesahuje nabídku a není tedy možné všechny zájemce o studium uspokojit. Podobná situace je i na U3V při jiných univerzitách v České republice. S problémem až dvouletého čekání na možnost studia se potýkají i na U3V ve Wroclawi (Wnuk a Malec, 2006).

Přestože, jak uvádí Beneš (2003), se seniorského vzdělávání účastní jen malá část populace, bylo by vhodné, aby všichni zájemci o tuto formu vzdělávání měli možnost se jí účastnit. Zde vyvstává další problém, tím je vyhledání informací o možnosti se vzdělávat. Většina informací je přístupná prostřednictvím internetu. Zatímco mladí lidé jsou počítačově až 100% gramotní, většina starších nemá velké zkušenosti s použitím výpočetní techniky a informace jsou jim proto téměř nedostupné (Šerák 2009). Starší lidé se o možnosti vzdělání dovídají zejména od přátel, což uvádí i Šerák (2009).

Na otázku „Jsou pro Vás zajímavé všechny tematické okruhy přednášek?“, odpovědělo 127 dotazovaných kladně, 33 záporně, čtyři respondenti neodpověděli. Také Villar et al. (2011) uvádějí ve svém publikovaném výzkumu, že senioři nepovažují za zajímavá všechna témata zařazená do studijního programu U3V.

Navazující otázka zjišťovala, která témata ze současné nabídky považují studenti U3V MENDELU za užitečná. Posluchači měli možnost uvést více témat. Za nejužitečnější

označili témata týkající se zahrady, zejména pěstování rostlin, ochrany rostlin a zpracování rostlinných produktů – zejména vína, a to v 88 případech. Ve 20 případech byla jako užitečná označena témata o kvalitě potravin a zdravé výživě, v 19 témata ekonomická, týkající se osobních financí. Společenskovední témata byla považována za užitečná 15 respondenty. Z odpovědí na tuto otázku je zřejmé, že posluchači upřednostňují témata prakticky zaměřená. Toto zjištění koresponduje s teorií, jež říká, že zatímco děti jsou ochotné se učit i věci, které pro ně v daném čase nejsou aktuální, dospělí vyžadují informace, které považují za smysluplné a použitelné pro praktický život (Roulston, 2010).

Další otázka zjišťovala, jaká témata přednášek by senioři ještě uvítali, případně chtěli rozšířit. Posluchači nejčastěji projevují přání rozšířit témata týkající se zahrádkaření a chovatelství. Tato odpověď koresponduje s odpovědí na předchozí otázku, kdy právě tato témata považují za užitečná.

Poslední otázka zjišťovala, zda senioři, posluchači U3V vnímají jako omezení to, že tento typ vzdělávání je omezen jen na seniory mající minimálně středoškolské vzdělání zakončené maturitou. Jako omezení tento fakt vnímá 49 posluchačů, 113 se domnívá, že o omezení nejde. Ve skutečnosti je studium na U3V MENDELU v tříletých programech takto omezeno, v jednoletých kurzech toto omezení není (Piperisová, 2012). Tato informace však není zájemcům o studium dostatečně známa. Pokud jde o vzdělávání seniorů, pak názor Čornaničové (2007), že každý senior by měl být považován za potenciálního zájemce o studium a to bez ohledu na vzdělání, zdravotní stav a sociální status, by mohl být určitým vodítkem pro další vývoj této oblasti.

1.3 Ověřování výzkumných hypotéz

Výsledky ověření hypotéz

H1 Studenti U3V preferují z hlediska zájmu o studium především vlastní motivaci

- hypotéza byla potvrzena

H2 Studium na U3V preferují především studenti větších měst.

- hypotéza byla potvrzena

H3 Hlavním přínosem studia na U3V je z pohledu seniorů zmírnění pocitu společenské izolace.

- hypotéza byla potvrzena

H4 Mezi studenty U3V budou převažovat ženy seniorky nad muži.

- hypotéza byla potvrzena

H5 Mezi studenty U3V budou převažovat humanitně vzdělaní uchazeči.

- hypotéza se nepotvrdila

1.4 Návrhy a opatření

- vytvořit multimedialní studijní opory k jednotlivým tematickým celkům, přizpůsobené seniorům (vyšší kontrast písmo × pozadí, větší písmo, co nejjednodušší a intuitivní ovládání, srozumitelné všem posluchačům U3V),
- na základě přání seniorů rozšířit nabídku kurzů zaměřených na zahrádkářství a chovatelství,
- některá obsahově náročná témata rozdělit do více přednášek,
- nabídnout kurzy pro seniory i skupinám zájemců bez středoškolského vzdělání s maturitou.

Překážkou bude pravděpodobně nedostatek financí potřebných k realizaci těchto návrhů. Personální a technické zabezpečení by pro Mendelovu univerzitu v Brně nemělo být problémem.

ZÁVĚR

Senioři jsou skupinou obyvatel, jejichž vzdělávání by měla být věnována větší pozornost. Dosud se vzdělávání týká spíše těch, kteří k němu mají motivaci a sami aktivně vyhledávají příležitosti. Menší měrou jsou zastoupeni senioři, kteří byli k návštěvám různých vzdělávacích institucí motivováni rodinou či přáteli. Bohužel, zůstává poměrně značná část seniorské populace, která se z různých důvodů vzdělávání neúčastní. Vzhledem k významu seniorského vzdělávání pro udržení fyzické a psychické aktivity seniorů by bylo třeba i těmto lidem možnost vzdělávání nejen nabídnout, ale zejména je k němu motivovat.

Z hlediska ekonomického by tyto aktivity byly spojeny s vynaložením prostředků, lze se však oprávněně domnívat, že velmi efektivním.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADAMEC, P. a B. HAŠKOVÁ. Univerzita třetího věku na Masarykově univerzitě v zajištění čísel. In P. ADAMEC ed. Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje. Brno: Masarykova univerzita, 2010, p. 5-13. ISBN 978-80-210-5158-4
- ALFAGEME, A. The clients and functions of Spanish university programmes for older people: A sociological analysis. *Ageing and Society*, 2007, 27(3), 343-361. ISSN 1469-1779
- ANONYMOUS Národní lisabonský program 2005 - 2008. (Národní program reforem ČR). Ministerstvo financí ČR, 2005. 37 p.
- ANONYMOUS Strategie celoživotního učení ČR.. Praha: MŠMT, 2007. 92 p. ISBN 978-80-254-2218-2.
- ANONYMOUS. Zpráva o vývoji českého školství od roku 1989. 2012, [cited 6.1. 2012]. Available from Internet:<www.msmt.cz/vzdelavani>.
- ANONYMOUS. Velký lékařský slovník. 2008, [cited 21.10. 2012]. Available from Internet:<<http://lekarske.slovniky.cz/lexikon-pojem/lipofuscin>>
- ANONYMOUS. Asociace univerzit třetího věku Internetový zpravodaj Asociace univerzit třetího věku České republiky [Type of Work]. 2012a, [cited 18.11. 2012]. Available from Internet:<<http://au3v.vutbr.cz/index.php>>.
- ANONYMOUS. Estonsko. 2012b, [cited 18.11. 2012]. Available from Internet:<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Estonsko#Obyvatelstvo>>.
- ANONYMOUS. Over 60? Adult student advocacy. 2012c, [cited 15.1. 2012]. Available from Internet:<<http://ualr.edu/adults/index.php/home/over-60/>>
- ANONYMOUS. Presbyopia. 2012d, [cited 28.1 2012]. Available from Internet:<<http://kellogg.umich.edu/patientcare/conditions/presbyopia.html>>.
- ANONYMOUS. The Third Age University of Slovenia. 2012e, [cited 17.11. 2012]. Available from Internet:<<http://www.univerzazatretejebd-drustvo.si/english.html>>.
- ANONYMOUS. U3A - The University Of The Third Age. 2012f, [cited 16.11. 2012]. Available from Internet:<<http://www.u3a.org.uk/home.html>>.
- ANONYMOUS. Univerzita třetího věku. 2012g, [cited 2.12. 2012]. Available from Internet:<<http://www.icv.MENDELU.cz/cz/u3v>>.
- BABINSKÝ, M. a N. HRAPKOVÁ. Návrhy opatření odbornej pracovnej skupiny pre celoživotné vzdelávanie a informatizáciu. Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje. Sborník příspěvků z konference. 2010, pp. 17-29. ISBN 978-80-210-5158-4
- BALOGOVÁ, B. Seniori v spektre súčasného sveta. Prešov: Akcent Print, 2007. 103 p. ISBN 978-80-89298-03-6.
- BARTOŇKOVÁ, H. Foucaltovo andragogické kyvadlo. Praha: Katedra andragogiky a personálního řízení, UK Praha, Filozofická fakulta, 2004. 292 p. ISBN 80-86284-46-1
- BENEŠ, M. Andragogika. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 216 p. ISBN 80-86432-23-8

- BOWLING, A. a S. ILIFFE Which model of successful ageing should be used? Baseline findings from a British longitudinal survey of ageing. *Age and Ageing*, 2006. 35(6), 607-614. ISSN 0008-0729
- BUMBÁLEK, M. Stáří a osamělost. In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, p. 21-41. ISBN 80-210-3838-1
- COHEN, G. D. *The Creative Age*. William Morrow Paperbacks, 2001. ISBN 0-380-80071-3.
- CRUCE, T. M. a N. W. HILLMAN Preparing for the Silver Tsunami: The Demand for Higher Education Among Older Adults. *Research in Higher Education*, 2012, 53(6), 593-613. ISSN 0361-0365
- ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov. Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2007. 163 p. ISBN 978-80-223-2287-4
- ČSÚ (2011a): Česká republika v číslech 2011. [cited 23.1. 2012]. Available from Internet:< http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1409-11-r_2011>.
- ČSÚ (2011b): Databáze Eurostatu – Obyvatelstvo – ostatní demografické charakteristiky. [cit. 23.1. 2012] Available from Internet:< <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html>>.
- DOŇKOVÁ, O. a J. S. NOVOTNÝ *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. 145 p.
- DOSEDLA, M. *Specifika seniorského vzdělávání v oblasti výpočetní techniky*. In P. ADAMEC. *Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje*. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita., 2010, p. 63-74. ISBN 978-80-210-5158-4
- DUGDALE, D. C. Aging changes in the heart and blood vessels. [cited 3.12. 2012]. Available from Internet:< <http://www.georgetownuniversityhospital.org>>.
- ESCUDEUR-MOLLON, P. Modelling the impact of lifelong learning on senior citizens' quality of life. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2012, 46, ISSN 2339-2346.1877-0428
- GRUSS, P. *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, 2009. 222 p. ISBN 978-80-736-7605-6
- HANSON, V. L. Influencing technology adoption by older adults. *Interacting with Computers*, 2010, 22(6), 502-509. ISSN 0953-5438
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 p. ISBN 978-80-87109-19-9
- HATÁR, C. *Edukatívna starostlivosť o seniorov v domove dôchodcov a domove - penzióne pre dôchodcov v podmienkach Slovenskej republiky*. In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, p. 176-193. ISBN 80-210-3838-1
- HRAPKOVÁ, N. *Osobnosť lektora vo vzdelávaní seniorov*. In P. ADAMEC. *Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje*. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2010, p. 90-100. ISBN 978-80-210-5158-4

- HRUDOVA, E. Sociální aspekty vzdělávání seniorů. Social aspects of senior education. In L. DANIELOVÁ a D. LINHARTOVÁ eds. Sborník z Mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2012. Proceedings of International scientific conference ICOLLE 2012. Křtiny: Mendelova univerzita v Brně, 2012a, p. 106-111. ISBN 978-80-7375-644-4
- HRUDOVA, E. Vzdělávání seniorů jako součást gerontopedagogiky. In M. BARGEL jr., E. JANIGOVÁ a E. JAROSZ eds. Dilemata sociální pedagogiky v postmoderním světě. Brno: Institut Mezioborových Studií Brno, 2012b, p. 846-849. ISBN 978-80-87182-27-7
- HSIEH, H.-J. Museum lifelong learning of the aging people. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2010, 2, 4831-4835. ISSN 1877-0428
- CHRISTENSEN, H., A. KORTEN, A. F. JORM, A. S. HENDERSON, et al. Activity Levels and Cognitive Functioning in an Elderly Community Sample. *Age and Ageing*, January 1, 1996 1996, 25(1), 72-80. ISSN 0002-0729
- JAVORSKÁ, M. Nové trendy v péči o seniory. In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, p. 108-111. ISBN 80-210-3838-1
- KALVACH, Z. Úvod do gerontologie a geriatrie. Integrovaný text pro interdisciplinární studium. Díl 1. Gerontologie obecná a aplikovaná. Praha: Karolinum, 1997a. 193 p. ISBN 80-7184-366-0
- KANONOWICZ, M. Aktywność edukacyjna w wieku senioralnym (Uniwersytet Trzeciego Wieku sposobem na zachowanie aktywności człowieka). In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, p. 263-272. ISBN 80-210-3838-1
- KĘDZIORA-KORNATOWSKA, K., M. MUSZALIK AND H. ZIELIŃSKA-WIĘCZKOWSKA The analysis of aging and elderly age quality in empirical research: Data based on University of the Third Age (U3A) students. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 2011, 55(1), 195-199. ISSN 0167-4943
- KINGSTON, P. Education potential of older people "untapped". 2008, [cited 15.1. 2012]. Available from Internet:<<http://www.guardian.co.uk/education/2008/oct/22/mental-capital-older-people>>.
- KINGSTON, P. Older people's education "neglected". 2009, [cited 15.1. 2012]. Available from Internet:<<http://www.guardian.co.uk/education/2009/jan/20/furthereducation-longtermcare>>.
- KLEVETOVÁ, D. a I. DLABALOVÁ Motivační prvky při práci se seniory. Praha: Grada, 2008. 208 p. ISBN 978-80-247-6642-3.
- KOLEKTIV. Dlouhodobý záměr rozvoje vzdělávací soustavy ČR (2011-2015). 2011, [cited 20.11. 2012]. Available from Internet:<<http://www.msmt.cz/folder/865/display/>>.
- KRYSTOŇ, M. Motivácia v edukácii seniorov. Motivation in senior education. In L. DANIELOVÁ a D. LINHARTOVÁ eds. Sborník z Mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2012. Proceedings of International scientific conference ICOLLE 2012.: Mendelova univerzita v Brně., 2012, p. 199-207. ISBN 978-80-7375-644-4

- KRYŠTOF, D. a N. ŠPATENKOVÁ. Klíčové kompetence lektora v seniorském vzdělávání. In P. ADAMEC. Univerzita třetího věku. Historie, současnost a perspektivy dalšího rozvoje. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2010, p. 116-123. ISBN 978-80-210-5158-4
- KŘIVOHLAVÝ, J. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Možnosti, které čekají. Praha: Grada, 2011. 144 p. ISBN 978-80-247-3604-4
- LAAL, M. Barriers to lifelong learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2011, 28, p. 612-615. ISSN 1877-0428
- LAAL, M. a P. SALAMATI Lifelong learning; why do we need it? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2012, 31, 399-403. ISSN 1877-0428
- LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ Vývojová psychologie. 2000. 343 p. ISBN 80-88801-19-2
- LUDENA, V., V. SARABIA, K. STODDARD a H. VO. Blind / Visual impaired. [cited 20.11. 2012]. Available from Internet: <<http://www.csus.edu/>>
- MADSEN, K. Evaluation of osteoporosis in older persons. 2008, [cited 16.2. 2012], pp.45. Available from Internet: <<http://mtgce.umontana.edu/documents/OsteoporosisKerryChanges2410.pdf>>.
- MACHALOVÁ, M. Psychológia vo vzdelávaní dospelých. Bratislava: Gerlach Print 2006. 224 p. ISBN 80-89142-07-9
- MACHALOVÁ, M. Biodromálna psychológia pre pomáhajúce profesie (sociálnych pracovníkov, sociálnych pedagógov a andragógov). Brno: Institut mezioborových studií, 2010. 220 p. ISBN 978-80-87182-10-9
- MARCINKIEWICZ, A. The University of Third Age as an institution counteracting marginalization of older people. *Journal of Education Culture and Society*, 2011, 2, 38-44. ISSN 2081-1640
- MASLOW, A. H. a D. C. STEPHENS The Maslow Business Reader. Wiley, 2000. 324 p. ISBN 978-0-471-36008-7.
- MIŇHOVÁ, J. a V. LOVASOVÁ. Vliv edukačního programu v rámci U3V na subjektivní prožívání sociální role seniorů. The influence of education programme in 3rd Age University on a subjective perception of senior citizens' social role. In L. DANIELOVÁ AND D. LINHARTOVÁ eds. Sborník z Mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2012. Proceedings of International scientific conference ICOLLE 2012. Mendelova univerzita v Brně, 2012, p. 260-268. ISBN 978-80-7375-644-4
- MITULA, E. Postawy wobec starości a aktywne uczestnictwo seniorów w życiu. In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, p. 241-262. ISBN 80-210-3838-1
- MPSV Kvalita života ve stáří. Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012, 60 p. ISBN 978-80-8687-65-2
- MŠMT Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - Bílá kniha. Ústav pro informace ve vzdělávání - nakladatelství Tauris, 2001. 98 p. ISBN 80-211-0372-8.

- MÜHLPACHR, P. Gerontologie - sociální nutnost postmoderní společnosti. In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, p. 5-20. ISBN 80-210-3838-1
- MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 203 p. ISBN 978-80-210-5029-7.
- ORDONEZ, T. N., M. S. YASSUDA a M. CACHIONI Elderly online: Effects of a digital inclusion program in cognitive performance. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 2011, 53, 216-219. ISSN 0167-4943
- ORTE, C., L. BALLESTER a L. MACÍAS Results of the evaluation of students in a University Programme for Seniors: the Open University for Seniors (OVS) of the UIB. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2012, 46, 4585-4592. ISSN 1877-0428
- ORTE, C. a M. X. MARCH Balance and perspectives of lifelong learning programmes in the international arena from the perspective of adult learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 2012, 46, 4593-4597. ISSN 1877-0428
- PACOVSKÝ, V. Dvacetileté zkušenosti 1. LF UK V Praze. In P. ADAMEC. Brno: Masarykova univerzita, 2010, p. 125-132. ISBN 978-80-210-5158-4
- PALÁN, Z. Dějiny vzdělávání dospělých v ČR. In: *Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, o.s.*, 2012.
- PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. 146 p.
- PAVLOVSKÝ, P., E. JANEČKOVÁ a L. ŠRUTOVÁ Posttraumatická demence. *Posttraumatic dementia. Česká a slovenská psychiatrie*, 2010, 106 (2), 105-106. ISSN 1212-0383
- PIPERISOVÁ, I. ústní sdělení 2012.
- PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: SPN, 1974. 461 p.
- PUFAL-STRUZIK, I. 2011. Individual creativity as an important resource in the creative activity of elderly. In *Proceedings of the Sociální pedagogika v souvislostech globální krize*, Brno 2011, M. BARGEL, E. JAROSZ a M. JÜZL eds. Institut mezioborových studií Brno, p. 697-710.
- RABUŠICOVÁ, M. a L. RABUŠIC. Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České Republice. In. Brno: Masarykova univerzita, 2008, p. 325. ISBN 978-80-210-4779-2
- RHEINWALDOVÁ, E. *Novodobá péče o seniory*. Praha: Grada Publishing, 1999. 88 p. ISBN 80-7169-828-8
- ROULSTON, K. There is no end to learning: Lifelong education and the joyful learner. *International Journal of Music Education*, 2010, 28(4), 341-352. ISSN 0255-7614
- SLÍPKA, J. 2007. Specifický vývoj českých U3V. In *Proceedings of the Současnost a perspektivy seniorského vzdělávání na vysokých školách v České republice a v Evropě.*, Jihlava – Rančívov 2007 Asociace Univerzit třetího věku a Vysoká škola polytechnická Jihlava.
- STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. 319 p. ISBN 80-7178-274-2

- SWINDELL, R. U3A Online: a virtual university of third age for isolated people. *International Journal of Lifelong Education*, 2002, 21(5), 414-429. ISSN 0260-1370
- SWINDELL, R. a J. THOMPSON. An International Perspective of the University of the Third Age. 1995, [cited 18.11. 2012]. Available from Internet: <<http://worldu3a.org/resources/u3a-worldwide.htm>>.
- SWINDELL, R., K. VASELLA, L. MORGAN a T. SAYER University of the Third Age in Australia and New Zealand: Capitalising on the cognitive resources of older volunteers. *Australian Journal on Ageing*, 2011, 30(4), 196-201. ISSN 1741-6612
- ŠÝKOROVÁ, D. Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. 284 p. ISBN 978-80-86429-62-5
- ŠAUEROVÁ, M. Význam edukačních programů pro seniory v prevenci aktivního stáří. The importance of educational programmes for the elderly in prevention of active aging. In L. DANIELOVÁ a D. LINHARTOVÁ eds. *Sborník z Mezinárodní vědecké konference ICOLLE 2012. Proceedings of International scientific conference ICOLLE 2012.*: Mendelova univerzita v Brně, 2012, p. 342 - 352. ISBN 978-80-7375-644-4
- ŠERÁK, M. Zájmové vzdělávání dospělých. Praha: Portál, 2009. 208 p. ISBN 978-80-7367-551-6
- ŠKODA, K. Kapitoly z dějin andragogiky. Praha: Karolinum, 1996. 137 p. ISBN 80-7184-326-1
- ŠPATĚNKOVÁ, N. Gerontopsychologie: Studijní texty pro distanční studium. Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2474-3.
- ŠVANCARA, J. Psychologie stáří a stárnutí. Praha: SPN, 1983. 111 p.
- TOLSON, D., I. SWAN a C. KNUSSSEN Hearing disability: a source of distress for older people and carers. *British journal of nursing (Mark Allen Publishing)*, 2002, 11(15), ISSN 1021-1025.
- VAĎUROVÁ, H. Měření a klasifikace faktorů ovlivňujících kvalitu života seniorů, nevyléčitelně nemocných a umírajících. In P. MÜHLPACHR ed. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita v Brně., 2005, p. 42-52. ISBN 80-210-3838-1
- VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1318-5
- VAŠUTOVÁ, M. E. A. Základy biodromální psychologie. Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. 374 p. ISBN 978-80-7368-934-6.
- VETEŠKA, J., T. VACÍNOVÁ, Š. ČÍPOVÁ, P. DRDLA, et al. Aktuální otázky vzdělávání dospělých. *Andragogika na prahu 21. století*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2011. 203 p. ISBN 978-80-7452-012-9.
- VILLAR, F., S. PINAZO, C. TRIADÓ, M. CELDRÁN, et al. How students evaluate university programmes for older people: A comparison between two models in Spain. *Journal of Aging Studies*, 2011, 25(2), 118-125. ISSN 0890-4065
- VOJÁČKOVÁ, H. Univerzita třetího věku při Vysoké škole polytechnické Jihlava v číslech. In P. ADAMEC. *Univerzita třetího věku. Historie, současnost*

a perspektivy dalšího rozvoje. Brno: Masarykova univerzita, 2010, p. 169-179. ISBN 978-80-210-5158-4

WHO. WHOQOL - Measuring Quality of Life. In.: WHO, 1997, vol. WHO/MSA/MNH/PSF/97.4, p. 15

WNUK, W. a M. MALEC. The University of the Third Age in Wrocław as a Place of Lifelong Learning Practice. In A.D. MATRAS a E. KURANTOWICZ eds. Strategies of Lifelong Learning: Access and Implementation in Practice. A handbook of regional education. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, 2006, p. 100-102. ISBN 83-89518-42-2

ZIELIŃSKA-WIĘCZKOWSKA, H., W. CIEMNOCZOŁOWSKI, K. KĘDZIORA-KORNATOWSKA a M. MUSZALIK The sense of coherence (SOC) as an important determinant of life satisfaction, based on own research, and exemplified by the students of University of the Third Age (U3A). Archives of Gerontology and Geriatrics, 2012, 54, 238-241. ISSN 0167-4943

Seznam použitých symbolů a zkratk

U3V Univerzita třetího věku

UTA University of Third Age

MENDELU Mendelova univerzita v Brně

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Graf 1. Počet obyvatel ve věku 55 – 95+ v ČR v roce 2009. (ČSÚ, 2011a)
- Graf 2. Věková skladba obyvatelstva v roce 2010. Převzato: ČSÚ, 2011c
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2010
[cit. 22.1. 2012, poslední aktualizace 19.1.2012]
- Graf 3: Věková skladba obyvatelstva v roce 2020. Převzato: ČSÚ, 2011d
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2020
[cit. 22.1. 2012, poslední aktualizace 19.1.2012]
- Graf 4: Věková skladba obyvatelstva v roce 2030. Převzato: ČSÚ, 2011e
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2030
[cit. 22.1. 2012, poslední aktualizace 19.1.2012]
- Graf 5: Věková skladba obyvatelstva v roce 2040. Převzato: ČSÚ, 2011e
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2040
[cit. 22.1. 2012, poslední aktualizace 19.1.2012]
- Graf 6: Věková skladba obyvatelstva v roce 2010. Převzato: ČSÚ, 2011f
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2050
[cit. 22.1. 2012, poslední aktualizace 19.1.2012]
- Graf 7: Věková a genderová struktura studentů U3V MENDELU v roce 2011
- Graf 8: Subjektivní hodnocení zdravotního stavu posluchači U3V MENDELU
- Graf 9: Podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných studentů U3V MENDELU
- Graf 10: Struktura vzdělání studentů U3V MENDELU dle oborů
- Graf 11: Počet studentů U3V MENDELU dle počtu obyvatel v místě jejich bydliště
- Graf 12: Počet studentů U3V MENDELU dle dojezdové vzdálenosti
- Graf 13: Motivace seniorů ke studiu na U3V MENDELU
- Graf 14: Reakce okolí seniorů na jejich studium na U3V MENDELU
- Graf 15: Využití jiné možnosti vzdělávání seniorů studenty U3V MENDELU
- Graf 16: Počet studentů navštěvujících U3V poprvé a vícekrát
- Graf 17: Příležitosti poskytované studiem na U3V MENDELU pohledem seniorů

Graf 18: Přínosy poskytované studiem na U3V MENDELU pohledem seniorů

Graf 19: Četnost odpovědí seniorů na otázku „Domníváte se, že studium na U3V Vám pomáhá lépe porozumět mladším generacím?“

Graf 20: Fyzická náročnost studia na U3V MENDELU pohledem seniorů

Graf 21: Subjektivní vnímání vlivu studia na U3V MENDELU na duševní schopnosti seniorů

Graf 22. Subjektivní vnímání vlivu studia na U3V MENDELU na fyzické schopnosti seniorů

Graf 23: Hodnocení zájmu o multimediální studijní oporu mezi dotazovanými studenty U3V MENDELU

Graf 24: Hodnocení srozumitelnosti výkladu studenty U3V

Graf 25: Hodnocení přístupu lektorů ke studentům U3V

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Dotazník ke studiu na U3V při Mendelově univerzitě v Brně

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK KE STUDIU NA U3V PŘI MENDELOVĚ UNIVERZITĚ V BRNĚ

Vážené dámy a pánové,

V rámci výzkumu sloužícího ke zjištění aktivizace seniorů bych Vás ráda poprosila o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je anonymní, všechny údaje budou sloužit jen k vědecké práci, případně budou využity ke zkvalitnění studia na U3V.

Vaše případné dotazy zodpovím osobně.

Předem děkuji za spolupráci.

Prosím, zakroužkujte Vaši odpověď.

- 1) Pohlaví
 - a) muž
 - b) žena

- 2) Věk:
 - a. 51-60
 - b. 61-70
 - c. 71-80
 - d. 81-90
 - e. 91 let a více

- 3) Jak hodnotíte svůj zdravotní stav?
 - a. Dobrý
 - b. Uspokojivý
 - c. Méně uspokojivý

- 4) Nejvyšší dosažené vzdělání:
 - a. Středoškolské
 - b. Vysokoškolské

- 5) Obor mého vzdělání je
 - a. Přírodovědný
 - b. Humanitní
 - c. Technický
 - d. Ekonomický
 - e. Jiný (jaký?)

- 6) Bydlím v obci/měště s počtem:
- a. Do 500 obyvatel
 - b. Do 1 000 obyvatel
 - c. Do 10 tisíc obyvatel
 - d. Do 50 tisíc obyvatel
 - e. Nad 50 tisíc obyvatel
- 7) Na U3V dojíždím ze vzdálenosti:
- a. 0-20 km
 - b. 21-30 km
 - c. 31-40 km
 - d. 41-50 km
 - e. 50 km a více
- 8) Využil/a jste kromě U3V **jiné možnosti** vzdělávání určené seniorům?
- a. Ano
 - b. Ne
 - c. Jaké?.....
- 9) U3V navštěvuji:
- a. Poprvé
 - b. Vícekrát – na kterých VŠ?
.....
- 10) Ke studiu U3V mě přivedla/li:
- a. Vlastní motivace
 - b. Přátelé
 - c. Rodina
 - d. Jiný důvod.
Jaký?.....
- 11) Studium U3V je pro mě: (lze volit i více odpovědí)
- a. Příležitost setkávat se s lidmi
 - b. Příležitost věnovat se jinému oboru než v rámci dřívější profese
 - c. Příležitost rozšiřovat si znalosti nových věcí z mé dřívější profese
 - d. Vyplnění volného času
 - e. Možnost „udržet krok s dobou“
- 12) Co Vám přináší studium na U3V? (lze volit i více odpovědí)
- a. Kontakty s lidmi
 - b. Nové přátele
 - c. Zbavuje mě pocitu společenské izolace
 - d. Jiný přínos.
Jaký?.....

- 13) Jak reaguje Vaše okolí na Vaše studium na U3V?
- Obdivuje mě
 - Reakce je neutrální –ani kladná, ani záporná
 - Dělá si legraci z „věčného studenta“
 - Považuje studium za ztrátu času
 - Neví o něm
- 14) Domníváte se, že studium na U3V Vám pomáhá lépe porozumět mladším generacím?
- Ano
 - Ne
 - Někdy ano, někdy ne.
- 15) Jsou pro Vás zajímavé všechny tematické okruhy přednášek?
- Ano
 - Ne
- 16) Které téma z nynější nabídky považujete za užitečné?
.....
- 17) Jaké téma přednášky **byste ještě uvítali**, případně chtěli rozšířit?
-
 -
 - Žádné
- 18) Jaké téma přednášky považujete **za zbytečné a chtěli byste jej nahradit** jiným?
-
 -
 - Jakým?
- 19) Uvítali byste doplnění učebních textů elektronickou učební pomůckou multimediálního charakteru (doprovodné fotografie, videa apod.)?
- Ano
 - Ne. Pokud ne, proč?
- 20) Jak srozumitelný je pro Vás výklad při přednáškách? (hodnot'te jako ve škole: známky 1-5, 1 je nejlepší
1 2 3 4 5
- 21) Co by podle Vás zlepšilo srozumitelnost výkladu?
-
 -

- 22) Jak hodnotíte přístup učitelů?
a. Vstřícný a partnerský
b. Neutrální
c. Nadřazený
- 23) Upřednostňujete jako přednášející spíše:
a. Mladší učitele - asi do 30 let
b. Středního věku - nad 50 let
c. Na věku učitele nezáleží
- 24) Unavuje Vás fyzicky studium na U3V?
a. Ne
b. Přiměřeně
c. Fyzická náročnost významně omezuje moji účast při některých aktivitách (exkurze apod.)
- 25) Domníváte se, že studium na U3V významně zlepšuje Vaše duševní schopnosti?
a. Ano
b. Ne
c. Nevím
- 26) Domníváte se, že studium na U3V zlepšuje nebo udržuje Vaše tělesné schopnosti?
a. Ano
b. Ne
- 27) Pokud se budete rozhodovat pro další studium U3V:
a. Zvolíte některý z nastavbových programů U3V na MENDELU
b. Zvolíte U3V při jiné univerzitě
- 28) Doporučil/a byste studium na U3V MENDELU svým přátelům?
a. Ano, proč?
- b. Ne, proč?
- 29) Jaké jsou Vaše zkušenosti s uspokojením zájemců o studium na U3V?
a. Kapacita je dostatečná
b. Kapacita je nedostatečná
- 30) U3V jsou určeny zájemcům s minimálně středoškolským vzděláním s maturitou. Vnímáte to jako omezení zájemců s nižším vzděláním?
a. Ano
b. Ne
c.